

شاخص‌های پیشنهادی برای ایجاد سایت‌موزه بر مبنای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی^۱

ونوشه شکری^۲، هایدیة خمسہ^{۳*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۶

چکیده

امروزه حفاظت صرفاً به معنای حفظ بقایای فیزیکی گذشته نیست، بلکه کیفیت حفاظت، نحوه ارائه آثار و ایجاد ارتباط با مخاطبان نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از رویکردهای نوین و مؤثر در این زمینه که تحولات چشمگیری در مطالعات باستان‌شناسی ایجاد کرده، تبدیل محوطه‌های باستان‌شناسی به سایت‌موزه‌هاست. این روش علاوه بر تسهیل حفاظت آثار، امکان بازدید امن و درک بهتر آن‌ها را برای عموم مردم و پژوهشگران فراهم می‌آورد. ایجاد سایت‌موزه‌ها با تمرکز بر مکان، هویت و درک تاریخ، به منظور حفظ اصالت محوطه‌های باستان‌شناسی و انتقال دانش تاریخی انجام می‌شود. در این پژوهش، با بررسی اسناد، کوانسیون‌ها، بیانیه‌های بین‌المللی، تحلیل نظرات کارشناسان و بازخوانی متون مرتبط، تلاش شده است مفاهیم اساسی و معیارهای لازم برای ایجاد سایت‌موزه‌ها شناسایی گردد. هدف این است که آثار تاریخی در محل کشف خود حفظ‌شده و در بستر اصلی به نمایش گذاشته شوند، به گونه‌ای که بازدیدکنندگان بتوانند تجربه‌ای واقعی از گذشته را بدون آسیب رساندن به آثار داشته باشند. این تحقیق با هدف تدوین چارچوبی جامع برای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت‌موزه‌ها انجام‌شده است. در این راستا، سؤال اصلی پژوهش این است که معیارهای مؤثر در ایجاد سایت‌موزه‌ها و حفاظت از محوطه‌های میراث فرهنگی چیست و چگونه ارزیابی می‌شوند؟ روش تحقیق این مقاله بر اساس تحلیل‌های توصیفی و تحلیلی بوده و از منابع میدانی، تاریخ شفاهی، کتابخانه‌ای و اسنادی بهره گرفته شده است.

کلید واژه‌ها: محوطه باستان‌شناسی، سایت‌موزه، ارزش‌ها، معیارها، حفاظت در محل

۱- شکری، ونوشه؛ خمسہ، هایدیة (۱۴۰۴)، شاخص‌های پیشنهادی برای ایجاد سایت‌موزه بر مبنای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی، فصلنامه

تحقیقات تاریخ ایران دوره اسلامی، دوره دوم، شماره سوم (پیاپی ۵)، تهران: ص ۲۵-۵۶.

۲- گروه تاریخ و باستان‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. پست الکترونیک: Vanoosheshokri@iau.ac.ir

۳- گروه تاریخ و باستان‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)، پست الکترونیک:

hkhamseh72@iau.ac.ir

مقدمه

شناخت و انتقال مفاهیم محوطه‌های باستان‌شناسی به عنوان منابع اطلاعاتی بی‌نظیر و حامل پیام‌هایی از گذشته، زمانی به بهترین شکل ممکن حاصل می‌شود که ارتباط مستقیم و بی‌واسطه با این محوطه‌ها تقویت گردد. محوطه‌های باستان‌شناسی نمایانگر شیوه‌های زندگی، باورها و ساختارهای اجتماعی جوامع گذشته نیز هستند. بنابراین، حفاظت از این محوطه‌ها و معرفی آن‌ها به گونه‌ای که هم برای عموم مردم و هم برای محققان قابل‌درک باشد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در مدیریت محوطه‌های باستانی، حفاظت از ترانسه‌های حفاری و اشیای به‌دست‌آمده یکی از چالش‌های اصلی است. این چالش‌ها در کشورهایی با تاریخ و فرهنگ غنی مانند ایران اهمیت بیشتری دارند. همچنین، ارائه کشفیات باستان‌شناسی در محل اصلی خود و تفسیر علمی آن‌ها می‌تواند به افزایش آگاهی عمومی کمک کند و فرصتی برای ارتباط نزدیک‌تر مردم با تاریخ و میراث فرهنگی‌شان فراهم آورد. ایجاد سایت‌موزه‌ها به عنوان یک راهکار نوین، با رعایت اصول حفاظت در محل، بهترین روش برای معرفی و تفسیر آثار تاریخی است. این رویکرد به بازدیدکنندگان امکان می‌دهد تا با مشاهده مستقیم آثار و محیط پیرامون آن‌ها، درک عمیق‌تری از ارزش‌های تاریخی و فرهنگی به‌دست آورند و فرهنگ حفظ میراث را ترویج دهند.

هدف اصلی مدیریت میراث باستان‌شناسی در ایجاد سایت‌موزه‌ها، حفاظت از یادمان‌ها و محوطه‌ها در بستر اصلی آن‌ها است. این رویکرد با کاهش تأثیرات منفی ناشی از جابه‌جایی آثار، اصالت و یکپارچگی آن‌ها را حفظ می‌کند. علاوه بر این، سایت‌موزه‌ها می‌توانند به عنوان نمادی از ارتباطات میان فرهنگی و فضایی برای تعاملات اجتماعی عمل کنند. این سایت‌ها نه تنها گذشته را برای عموم مردم شرح می‌دهند، بلکه با پاسخ به تحولات معاصر و تعامل با جامعه مدرن، معنای جدیدی پیدا می‌کنند. در نهایت، سایت‌موزه‌ها به بستری پویا تبدیل می‌شوند که علاوه بر حفاظت از میراث فرهنگی، به ابزاری مؤثر برای تعامل میان نسل‌ها و فرهنگ‌ها بدل می‌گردند.

پیشینه، ضرورت و اهمیت تحقیق

بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی جامع و مستقیم درباره سایت‌موزه‌ها در ایران انجام نشده است. برخی مطالعات محدود به معرفی نمونه‌های خارجی یا بررسی تأثیر سایت‌موزه‌ها در جنبه‌های خاص بوده‌اند. به عنوان مثال، حیدری و ساعتیان (۱۳۸۹) در پژوهش خود تحت عنوان «نگرشی نو به موزه»، چند نمونه از سایت‌موزه‌های خارجی را معرفی کرده و نقش آن‌ها را در ارتقای دانش باستان‌شناسی بررسی کرده‌اند. همچنین، زرکش و همکاران (۱۳۹۸) نشان داده‌اند که سایت‌موزه کشاورزی می‌تواند راهکاری آموزشی برای ارتقای محیط‌زیست شهری باشد.

در همین راستا، سجادی و کرباسچی (۱۳۹۶) با رویکردی گردشگری، راهکارهایی برای ساماندهی و حفظ تپه تاریخی چناران ارائه داده‌اند که هدف آن‌ها افزایش توان گردشگری منطقه از طریق ایجاد سایت‌موزه بوده است.

پژوهش‌های افخمی (۱۳۹۳) و رحیمی‌پورشیخانی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۳) نیز بر ساماندهی و امکان‌سنجی احداث سایت‌موزه‌هایی در مناطق تاریخی ایران تأکید دارند. این پژوهش‌ها ضرورت ایجاد چنین مراکزی را برای حفاظت و نمایش آثار تاریخی برجسته ساخته‌اند. در سطح بین‌المللی، تحقیقات گسترده‌تری در مورد اهمیت سایت‌موزه‌ها و شیوه‌های نوین حفاظت از محوطه‌های باستانی انجام شده است. به‌عنوان مثال، گتی (۲۰۰۹) در مطالعه‌ای با تمرکز بر موزه لوور، نشان داده‌اند که چگونه سایت‌موزه‌ها می‌توانند به‌طور هم‌زمان در حفاظت و ارائه آثار فرهنگی نقش‌آفرینی کنند. جانسون (۲۰۲۴) نیز در پژوهشی به اهمیت استفاده از فناوری‌های دیجیتال برای مستندسازی و حفاظت از مکان‌های تاریخی پرداخته است. همچنین، لبادی^۱ (۲۰۲۳) در تحقیق خود به نقش سایت‌موزه‌ها و رسانه‌های اجتماعی در مشارکت جامعه در حفاظت از میراث فرهنگی پرداخته است.

مطالعات داخلی و بین‌المللی نشان می‌دهند که ایجاد سایت‌موزه‌ها به‌عنوان راهبردی کارآمد برای حفظ اصالت آثار و ارتقای آگاهی عمومی از اهمیت بالایی برخوردار است. با این حال، در ایران، نبود پژوهش‌های جامع و دستورالعمل‌های اجرایی برای طراحی و مدیریت سایت‌موزه‌ها، نیاز به تحقیقاتی هدفمند در این زمینه را ضروری می‌سازد. این تحقیق می‌تواند به مسئولین فرهنگی و گردشگری کمک کند تا استراتژی‌های مناسبی برای حفظ محوطه‌های باستانی و ایجاد سایت‌های موزه بر مبنای آن‌ها ارائه دهند و به بهبود فرهنگ و تاریخ محلی کمک کنند.

روش‌شناسی (فرآیند استخراج معیارها)

این پژوهش باهدف شناسایی معیارهای کلیدی برای ایجاد سایت‌موزه‌ها و حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی، رویکردی مبتنی بر تحلیل منابع نظری و اسنادی اتخاذ کرده است. فرآیند تحقیق شامل سه مرحله اصلی بوده است:

۱. بررسی اسناد و کتوانسیون‌های بین‌المللی

مجموعه‌ای از اسناد بین‌المللی مرتبط با حفاظت میراث فرهنگی و مدیریت سایت‌موزه‌ها مورد تحلیل قرار گرفت. این اسناد شامل منشورهای بورا (تاراد و هوسبان، ۲۰۲۱)، کبک (ایکوموس، ۲۰۰۸)، ایکما (سایتس، ۲۰۰۸)، و سلاله (الماستاس، ۲۰۲۲) بودند که اصول کلیدی حفاظت در متن، اصالت آثار، و ارائه معنادار آن‌ها را تبیین کرده‌اند.

۲. تحلیل نظریات نظریه‌پردازان

دیدگاه‌های نظریه‌پردازان مطرح، مانند ریزی (۲۰۰۷)، سیمون (۲۰۱۰)، و یوکیلهتو (۲۰۰۶)، به‌عنوان منابع اصلی برای استخراج معیارها مورد استفاده قرار گرفت. این نظریات بر اهمیت اصالت مکان، بازسازی بازگشت‌پذیر، و ارتباط بازدیدکنندگان با آثار تأکید دارند.

۳. مطالعه تطبیقی نمونه‌های عملی

به‌منظور تطبیق معیارهای نظری با شرایط واقعی، چهار سایت‌موزه مهم ایران (شادیاخ، وستمین، سیلک، و هگمتانه) به‌عنوان مطالعات موردی بررسی شدند. در این بررسی، نقاط قوت و چالش‌های هر سایت در زمینه حفاظت، مدیریت و ارائه آثار تحلیل شد.

منشورها و اسناد بین‌المللی برای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و سایت‌موزه‌ها

در این بخش از پژوهش به بررسی اسنادی پرداخته که برای رسیدن به معیارهای ایجاد سایت‌موزه با هدف حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی، نزدیک می‌کند. حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی در بسیاری از اسناد بین‌المللی مورد بحث قرار گرفته است. یکی از قدیمی‌ترین اسناد مربوط به حفاظت در محل از بقایای باستان‌شناسی اعلامیه سوئد در سال ۱۶۶۶ میلادی است. بر اساس این اعلامیه آسیب رساندن به بناهای تاریخی و حکاکی روی سنگ‌هایی که در محل حفاظت می‌شوند، ممنوع است. این اولین بار بود که یک عمل ویژه برای حفظ بقایای باستان‌شناسی در محل صورت گرفته است.^۱ پس‌از آن در سال‌های بعد تا به امروز، چندین منشور، توصیه‌نامه، قطعنامه و اعلامیه توسط سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی یونسکو، شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌ها^۲ و مرکز بین‌المللی مطالعه حفظ و احیای اموال فرهنگی^۳ و نهادهای بین‌المللی در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی تهیه شده است. مؤسسه حفاظت گتی یکی از برنامه‌های شرکت پل گتی^۴ بود که در سال ۱۹۸۲ شروع شد. این مؤسسه امروز یکی از مؤسسات مطرح و تأثیرگذار در زمینه پژوهش‌های علمی، گردآوری و انتشار اطلاعات و آموزش تئوری و عملی مرمت و حفاظت و همسان شدن با اصول فلسفی است.^۵ تا سال ۱۹۹۰ با تدوین منشور ایکما^۶ (سایتس^۷، ۲۰۰۸)، دیدگاه جامع‌تری به جامعه جهانی ارائه شد. همچنین اسناد دیگری که در این سال‌ها به تصویب قوانین حفاظتی در اغلب کشورهای جهان و در سطح بین‌المللی پرداخته‌اند به این شرح است؛ توصیه‌نامه ۱۹۵۶ میلادی سازمان یونسکو درباره حفاری باستان‌شناسی، همایش بین‌المللی ۱۹۶۰ گوینو^۸ (اوگوبی^۹، ۱۹۹۳)، کنگره بین‌المللی معماران و متخصصین آثار هنری و قطعنامه ۱۹۶۴ ونیز، قوانین مرمت ایتالیا ۱۹۷۲، کنگره بین‌المللی بولونیا ۱۹۷۴ و طرح

۱- ICOMOS, ۱۹۹۰

۲- ICOMOS, ۲۰۰۳

۳- ICCROM, ۲۰۰۵

۴- Paul Getty Trust

۵- <http://www.getty.edu/conservation/institute.html>

۶- ICOMAH

۷- SITES

۸- Gubbino

۹- Oguiibe

مشکلات مرمت در باستان‌شناسی در بیست‌ویکمین نشست جلسه عمومی ایکروم در رم در سال ۱۹۸۳، برگزاری همایش ۱۹۸۳ نیکوزیا در قبرس و مکزیکوسیتی با مشارکت مؤسسه گتی ۱۹۸۶؛ همایش ۱۹۹۶ کپنهاک IIC درباره مشکلات و مسائل مربوط به مرمت در باستان‌شناسی و بافت‌های شهری، مجموعه همه این‌ها راه را برای پیشبرد عملیات حفظ و مرمت آثار، بناها و بافت شهری و محوطه‌های باستانی، تاریخی، فرهنگی و طبیعی هموار نموده است (ویتتر، موریس و مورفی^۱، ۱۹۹۳). در بعضی از کشورها، انجمن‌های متمرکز بر باستان‌شناسی تجربی، اما بدون پیوند مشخص با موزه‌های باستان‌شناسی در فضای باز و سایت‌موزه‌ها نیز وجود دارند. که به اختصار عبارت‌اند از: اکسار^۲، از سال ۲۰۰۲، به‌طور عمده منطقه آلمانی‌زبان اروپا، نوآم، سوئد و نروژ را از سال ۲۰۰۷ را پوشش می‌دهد، اکسار^۳ از سال ۲۰۰۱ در ترکیب با باستان‌شناسی تجربی سراسر جهان و به‌طور عمده اروپا را پوشش می‌دهد.

جدول ۱. بررسی اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی پیرامون مؤلفه‌های مرتبط با ایجاد سایت‌موزه و حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی مأخذ: نگارندگان

نام سند	اصول و معیارها	نکات اصلی اسناد بین‌المللی پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت‌موزه
مشور بورا Burra charter ۲۰۱۳	حفاظت محیطی و منظر در کنار آثار باستانی	مکان پیوندهای معنادار میان مردم و مکان باید حفظ شود. همچنین فرصت‌هایی برای تفسیر این پیوندها باید ایجاد شده بررسی کرده و به مرحله اجرا درآورد. کاوش باستان‌شناسی تنها باید برای فراهم کردن داده‌های ضروری و تصمیم‌گیری در رابطه با حفاظت مکان انجام پذیرد و نباید شواهد مهم از بین برود.
		حفاظت حفاظت باید بر مبنای احترام به کالبد، کاربری، پیوندها و مفاهیم موجود باشد. هدف از حفاظت ابقای منزلت فرهنگی یک مکان است. تغییرات صورت گرفته در یک مکان نباید موجب تحریف شواهد فیزیکی یا شواهد دیگر شوند. همچنین نباید بر اساس حدس و گمان باشد. سیاست‌های یکپارچه حفاظت باید توسعه یابد. حفاظت در متن ضروری است. هرگونه جابه‌جایی و عناصر میراث به مکان‌های جدید بیانگر تخطی از اصل حفاظت از میراث در زمینه اصل خود می‌باشد.
ایکما ICAHM ۲۰۱۷ ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites	حفاظت در متن (محل) و حفظ اصالت آثار در مکان اصلی	ارائه و تفسیر ارائه به‌طور خاص بیانگر ارتباطات با دقت برنامه‌ریزی شده است که محتوای تفسیری را از طریق چیدمان، انواع ابزارهای فنی، ازجمله عناصری مانند تابلوهای اطلاع‌رسانی، نمایش، تورهای پیاده‌روی رسمی، سخنرانی و تورهای راهنما، برنامه‌های چندرسانه‌ای و وب‌سایت‌ها در دسترس قرار می‌دهد.
		حفاظت در متن میراث باستان‌شناسی باید در بافت اصلی خود در محل حفظ شود، که مستلزم نگهداری، حفاظت و مدیریت مناسب است.
		بازسازی تحقیق تجربی و تفسیر، باید با احتیاط زیادی انجام شوند تا از آسیب رساندن و از بین بردن هرگونه شواهد باستان‌شناسی باقی‌مانده به‌منظور دستیابی به صحت منابع، جلوگیری شود. در صورت امکان، بازسازی‌ها نباید فوراً بر روی بقایای باستان‌شناسی ساخته شوند و باید قابل‌شناسایی باشد.

۱- Winter, Morris, Murphy

۲- www.EXAR.net

۳- EXARC

نام سند	اصول و معیارها	نکات اصلی استاندارد بین‌المللی پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت‌موزه
ساله Salalah ۲۰۱۵ Salalah Charter for the Protection of Cultural Heritage Sites	جلوگیری از جابه‌جایی آثار و حفظ آن‌ها در بستر اصلی	مکان چشم‌انداز باید با دقت طراحی شود و از مکان، به کمک درک و شناخت آن حفاظت کرده، و تفسیری مؤثر از آن‌ها به بازدیدکنندگان ارائه دهد. منطقه‌ای که دسترسی به آن به‌طور مؤثر، با ورودی‌های کنترل‌شده تنظیم شود و توسط یک منطقه حائل مناسب احاطه‌شده باشد.
		حفاظت حفاظت باید با تمام استانداردهای بین‌المللی قابل‌اجرا مطابقت داشته باشد. آن باید به اصالت و یکپارچگی همه آثار تاریخی که برای نمایش علمی باقی‌مانده‌اند احترام بگذارند و اطلاعات عمومی و باید بر اساس مستندات علمی باشد. ساخت مجدد غیرعلمی در محل اکیداً ممنوع است.
		بازسازی در همه موارد، درمان باید برگشت‌پذیر باشد و هدف اصلی بازسازی، حفاظت از منابع برای حال و آینده است.
کبک Québec ۲۰۰۸ Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place	حفاظت و ارائه آثار در موقعیت طبیعی و فرهنگی آن‌ها	تفسیر و ارائه درک و دسترسی، منابع اطلاعاتی، توجه به زمینه، حفظ اصالت، برنامه‌ریزی برای پایداری، اهمیت تحقیق، آموزش و ارزشیابی، تأثیر بالقوه زیرساخت تفسیری، ویژگی‌های کالبدی، یکپارچگی و منظر طبیعی محوطه باید به‌طور کامل در مطالعات ارزیابی تأثیرگذاری بر میراث لحاظ گردد.
		مکان چشم‌انداز پیرامون، محیط طبیعی و بستر جغرافیایی بخش‌های تشکیل‌دهنده اهمیت فرهنگی و تاریخی یک محوطه هستند و به همین ترتیب باید در تفسیر آن مدنظر باشند. کاربرد گسترده فناوری‌های نوین دیجیتالی برای حفظ، معرفی و ارتقای مکان‌های میراثی و روح آن‌ها به‌شدت توصیه می‌شود. این فناوری‌ها متنوع و از نو انجام دادن پیوسته مستند نگاری، روح مکان را آسان می‌سازند.
		اصالت تفسیر و ارائه باید باین منزلت یک محوطه میراث فرهنگی به حفاظت از اصالت آن کمک کند، بدون اینکه بر ارزش فرهنگی آن اثر نامطلوبی بگذارد و بازگشت‌پذیری آن را کم کند.
اکسار EXARC ۲۰۱۷ EXARC Charter for the Preservation and Interpretation of Archaeological Sites	حفاظت، پایش مستمر، اصالت، مدیریت محتوا، بازسازی در مکان اصلی.	حفاظت در متن هر شیئی که در یک موزه ارائه می‌شود شایسته زمینه است و ارزش آن از داستان آن ناشی می‌شود و این داستان‌ها باید به‌خوبی بیان شوند. مزیت یک موزه در محل این است که داستان یک مکان واحد را در تاریخی مختص همان مکان بیان می‌کند و نه از مکان‌های باستان‌شناسی مختلف از دوره‌های مختلف در یک شهر یا منطقه نمایش آثار باستانی و همچنین سایت باستان‌شناسی مزایای عمده برای تفسیر دارد.
		پایش سایت‌های باستان‌شناسی بدون حمایت مستمر از بین خواهند رفت. کارکنان موزه باید تلاش ویژه‌ای برای تفسیر مکان‌ها و داستان‌های آن‌ها برای مردم محلی انجام دهند.
		تفسیر و ارائه اگر تفسیر به‌خوبی انجام شود، بازدیدکنندگان می‌توانند تمام اطلاعات ارائه‌شده به آن‌ها را درک کنند و وقتی موزه را ترک می‌کنند، این کار را با تصویری کامل از گذشته سایت و همچنین درک عمیق‌تر از چگونگی باستان‌شناسی آن محوطه انجام می‌شود. این موزه‌ها باید علاوه بر مدیریت مجموعه‌ها، روی مدیریت محتوا نیز کار کنند.
		بازسازی بازسازی در محل حداکثر پتانسیل را برای بررسی داستان یک سایت از نظر تحقیقات و تفسیر عمومی فراهم می‌کند. مکان اصلی یک عامل کلیدی در ایجاد تحقیقات تجربی با اصالت و یکپارچگی است. سایت بازسازی‌شده می‌تواند درست در کنار سایت اصلی باشد، اما اگرچند مایلی دورتر قرار گیرد، اثر از بین می‌رود.
شی آن XI'AN ۲۰۰۵	حفاظت و ارائه آثار: اصالت، بازگشت‌پذیری، ارتباط با محیط	مکان بستر یک سازه، محوطه یا منطقه میراثی به‌عنوان محیط بلافاصله و امتداد یافته‌ای است که بخشی از منزلت و شخصیت متمایز آن بوده و در آن نقش دارد. سازه‌ها، محوطه‌ها و مناطق میراثی در مقیاس‌های مختلف است و خصلت متمایز خود را از ارزش‌های ادراک‌شده اجتماعی، معنوی، تاریخی، هنری، زیبایی‌شناسی و... اتخاذ می‌کند.
		حفاظت در قوانین و رهنمودهای موردنیاز برای حفاظت و مدیریت محوطه‌ها باید پیش‌بینی‌های لازم برای برقراری یک حریم پیرامون آن در نظر گرفته شود که ماهیت متمایز بستر آن‌ها بازتاب دهد و از آن حفاظت کند.

نام سند	اصول و معیارها	نکات اصلی اسناد بین‌المللی پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت‌موزه
		بازسازی
		در همه موارد، درمان باید برگشت‌پذیر باشد و هدف اصلی بازسازی، حفاظت از منابع برای حال و آینده است.
		پایش
	برگشت‌پذیری، پایش تغییرات، اصالت در شکل، مواد، کارکرد و بستر	تغییر و دگرگونی بستر محوطه‌های تاریخی فرایندی در جریان است که باید پایش گردد. پایشگری باید رویکردها و اقداماتی را برای ادراک و سنجش و همچنین پیشگیری یا درمان فرسایش، از دست رفتن منزلت یا بی‌اهمیت شدن مشخص کند و برای بهبود و اقدامات حفاظتی، مدیریتی و شرح و تفسیر پیشنهادهایی را ارائه دهد.
		اصالت و ارزش
		حفاظت از میراث فرهنگی در همه اشکال و دوره‌های تاریخی آن، ریشه در ارزش‌هایی دارد که به میراث منسوب هستند. تفاوت‌های مربوط به اصالت شامل این منابع است. شکل و طرح، مواد و مصالح، کاربری و کارکرد، سنت‌ها و فنون، موقعیت و بستر، روح و احساس و عوامل درونی و بیرونی است.

بررسی نظریه‌پردازان و متون مربوط به حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و سایت‌موزه‌ها

میراث و حفاظت از میراث باستانی از موضوعات مهم در گفتمان اخیر در مورد مکان، هویت فرهنگی و ارائه گذشته است، باین‌حال پروژه‌های باستان‌شناسی، حفاظت از محوطه را به‌عنوان یک استراتژی مناسب چه قبل و چه در حین حفاری در نظر گرفته‌اند. (بردوکو^۱، ۱۹۹۶: ۲۵۰) هدف اصلی حفاظت، صیانت از میراث فرهنگی در برابر از دست رفتن و تخریب است. حفاظت گران این امر را از طریق پیشگیری و هم از طریق اصلاح انواع مداخله انجام می‌دهند که با انجام این کار میراث مورد مطالعه، نمایش و در دسترس عموم مردم و محققین قرار می‌گیرد (سیوان^۲، ۱۹۹۵: ۵۷). همچنین برای حفاظت از این آثار، تبدیل محوطه‌های باستان‌شناسی به سایت‌موزه‌ها، به توسعه محلی و منطقه‌ای، کمک شایانی می‌کنند.

سایت‌موزه‌ها با اهداف حفاظت، مستندسازی، مطالعه، تفسیر و آموزش، اداره و مدیریت می‌شوند (سارما^۳، ۱۹۹۸: ۴۴-۴۶). آن‌ها نقش مهمی در مدیریت منابع باستان‌شناسی دارند و عهده‌دار نمایش آثار به‌صورت گسترده و تفسیر آن‌ها با سه هدف روشنگری، تربیت و در مواردی سرگرمی‌اند (پریس^۴، ۲۰۱۵: ۱۲). محیط طبیعی سایت و نحوه تغییرات آن در طول زمان نیز یک مسئله اساسی است و نحوه نمایش آن‌ها باید به ادراک عمومی، نگرش‌های سیاسی و سنت‌های ملی در منطقه مربوط باشد. نوع ارائه باید یکپارچه و کامل، همراه با بازسازی پرتحرک و روشن زندگی در سایت باشد و محیطی متناسب با دوره مربوط را ایجاد کند؛ ضمن آنکه آثار باستانی کشف شده در سایت باید در سراسر آن به نمایش درآیند (کینورن و ویلینز^۵، ۲۰۰۸: ۴). در جدول زیر که در ادامه می‌آید به بررسی نظریات و

۱- Berducou

۲- Sivan

۳- Sarma

۴- Pearce

۵- Kinghorn and Willis

۳۲ □ شاخص‌های پیشنهادی برای ایجاد سایت‌موزه بر مبنای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی/ شکاری و خمرسه

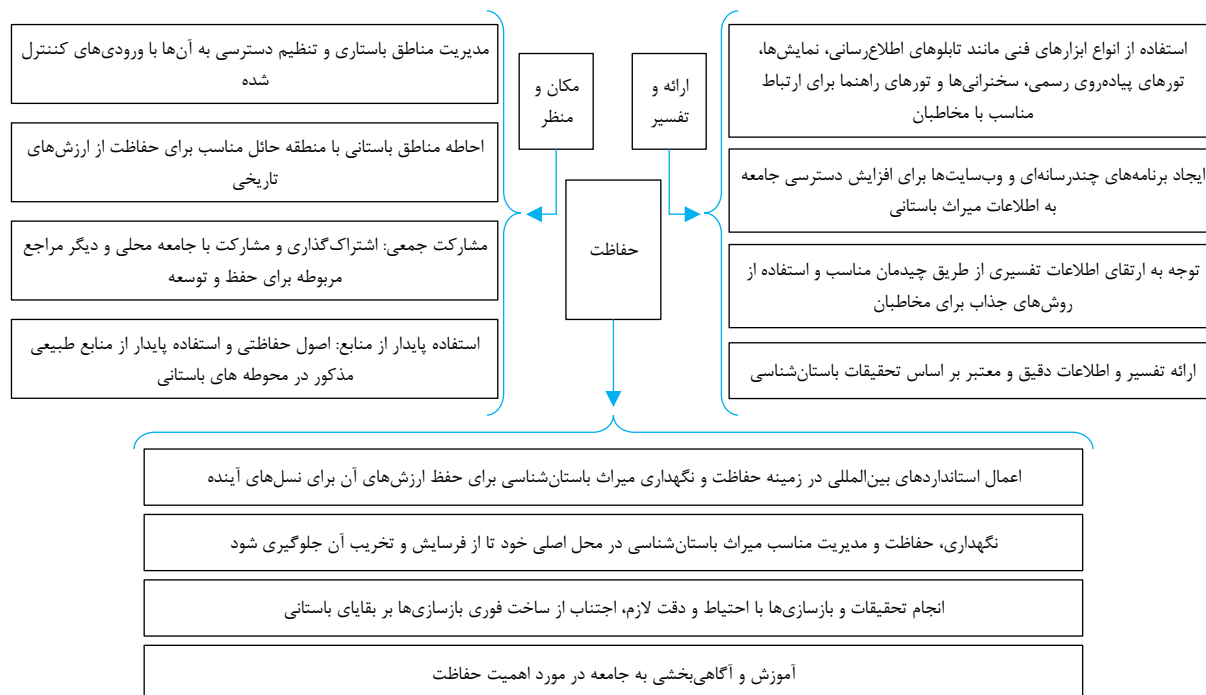
متون پیرامون معیارهایی مرتبط با حفاظت از محوطه‌ها و تعاریف و معیارهای مربوط به ساخت و ایجاد سایت‌موزه می‌پردازیم:

جدول ۲. بررسی نظریه‌پردازان بین‌المللی پیرامون مؤلفه‌های مرتبط با ایجاد سایت‌موزه و حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی؛ مأخذ: نگارندگان

نظریه‌پردازان	دیدگاه و اصول	نکات اصلی نظریه‌پردازان پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت موز
نینا سیمون ۲۰۰۷	موزه‌های مشارکتی و تعامل با بازدیدکنندگان	تفسیر و ارائه
اسکر مستاد ۲۰۰۴	اقتدار در موزه‌ها با تعامل با مخاطبین	تفسیر و ارائه
گیمبلت کرشنبلات ۱۹۹۸	پیوند معنایی بین شیء و محیط اطراف آن	حفاظت در متن
		تفسیر و ارائه
جیوناتا ریزی ۲۰۰۷	اهمیت منظر طبیعی در حفظ هویت فرهنگی آثار باستانی اهمیت منظر و پیوند آن با آثار باستانی	اصالت
		حفاظت
هادسون ۲۰۰۳	تفسیر اشیا بر اساس زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی	تفسیر و ارائه
ژنگ یولین ۲۰۰۸	تحقیق و مستندسازی برای حفاظت از آثار و سایت‌ها	تفسیر و ارائه

نظریه پردازان	دیدگاه و اصول	نکات اصلی نظریه پردازان پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه های باستان شناسی و ایجاد سایت موز
		است که منعکس کننده سنت ها و آداب و رسوم زنده است.
یوکیلهتو ۲۰۰۷	تفسیر فعال و تعاملی آثار با استفاده از فناوری های نوین	تفسیر و ارائه
		تعهد به حفظ اصالت، موضوعی مهم است که با اهمیت واقعی یک چیز یا مکان به عنوان راهی برای تأیید و اطمینان مؤلف یا شاهد زمان و مکان مرتبط است؛ الزام به انجام حداقل ادغام مجدد، یعنی برقراری مجدد خوانایی و معنی ساختاری و بصری با کمترین تداخل فیزیکی. الزام به انجام مداخلاتی که امکان وجود گزینه های دیگر را مهیا می کند.
آنیادیکمن ۲۰۰۴	حفاظت یکپارچگی محوطه های باستان شناسی و آموزش بازدیدکنندگان	اصالت حفاظت
		اغلب باستان شناسان برای حفظ یکپارچگی محوطه ها نگران هستند. هدف از این اقدامات حفاظتی باید فراتر از جلوگیری از زوال صرفاً فیزیکی باشد و باید مجموعه ای از ابزارهای حفاظتی را شامل شود. از مقررات ارائه و تفسیر مناسب تا مدیریت بازدیدکنندگان، همچنین آموزش پیشگیرانه و مشارکت بازدیدکنندگان در فرآیند حفاظت.

بررسی متون، اسناد بین المللی و نظریات مختلف از اهمیت بررسی محیط محوطه ها برای ایجاد سایت های موزه و حفاظت باستان شناسی خبر می دهد. بدین منظور، بر اساس معیارهای به دست آمده از بررسی محیط، محوطه باستان شناسی و بقایا و اشیا مکشوفه، دستورالعمل کلی برای ایجاد سایت موزه بر پایه حفاظت از محوطه ها ارائه می شود. این روش ها و راهنمایی ها برای حفظ اطلاعات زمان و مکان مرتبط با فعالیت های انسانی، احترام به سنت ها و ارزش های جمعی از اهمیت بالایی برخوردار است و باید به دقت به آن ها پرداخته شود.

شکل ۱. تحلیل و جمع بندی موارد به دست آمده از بررسی نظریات و اسناد بین المللی (مأخذ: نگارندگان)

بررسی سایت‌موزه‌ها در تجارب ایران

هر چهار محوطه انتخاب‌شده در این پژوهش، به‌عنوان سایت‌های باستان‌شناسی معتبر، نمایانگر دوره‌های مختلف تاریخی و فرهنگی ایران هستند و به درک بهتر تمدن‌های باستانی و سنت‌های فرهنگی گذشته کمک می‌کنند. این محوطه‌ها، علاوه بر ارائه بینش‌هایی ارزشمند درباره تاریخ بشر، به حفظ و معرفی میراث فرهنگی کمک کرده و فرصتی برای آموزش و آگاهی‌بخشی به بازدیدکنندگان فراهم می‌آورند. شادیاخ، وستمین، سیلک و هگمتانه هر یک به‌واسطه آثار و کشفیات باستان‌شناسی خود، گنجینه‌هایی از تمدن‌های مختلف ایران را به نمایش می‌گذارند و گردشگران و محققان را به کاوش در تاریخ و فرهنگ باستانی این سرزمین فرا می‌خوانند.

درحالی‌که این سایت‌ها از نظر تمدن‌هایی که نمایندگی می‌کنند و جنبه‌های خاص تاریخی که برجسته می‌کنند، با یکدیگر تفاوت دارند، همه آن‌ها در یک هدف مشترک یعنی حفظ میراث فرهنگی و ارائه تجربیات غنی برای بازدیدکنندگان، هم‌راستا هستند. این محوطه‌ها با ارتباط نزدیکی که با تاریخ و فرهنگ منطقه یا کشور دارند، به‌عنوان نماینده‌های ارزشمند برای تحقیقات تاریخی و فرهنگی شناخته شده‌اند. به‌علاوه، سایت‌های مذکور با تأثیرات قابل‌توجهی بر تاریخ و فرهنگ منطقه، به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری محبوب، نقش مهمی در جذب توریست‌ها و علاقه‌مندان به تاریخ و فرهنگ محلی ایفا می‌کنند.

برای مقایسه این چهار سایت‌موزه، می‌توان جنبه‌های مختلفی مانند اهمیت تاریخی، میراث فرهنگی، تلاش‌های حفاظتی، تجربه بازدیدکنندگان و ارزش‌های آموزشی را در نظر گرفت که هر یک از این عوامل، بر جذابیت و اهمیت این محوطه‌ها افزوده است.

سایت‌موزه بندیان درگز

محوطه باستانی بندیان درگز، واقع در استان خراسان رضوی و در نزدیکی شهرستان درگز، یکی از سایت‌های کلیدی دوره ساسانی است که به‌عنوان استقرارگاهی پیش از تاریخ با اهمیت تمدنی در شمال شرق ایران شناخته می‌شود (لباف خانیکی، ۱۳۹۴: ۶۱). این محوطه شامل سه تپه (A, B, C) است که تپه A آتشکده‌ای از میانه‌های دوره ساسانی را نشان می‌دهد، تپه B برج خاموشان نامیده می‌شود و تپه C بخشی از بنای حکومتی است، با یافته‌هایی مانند گچبری‌های تبلیغاتی در تالار ورودی که اهداف سیاسی و مذهبی ساسانیان را بازگو می‌کنند. موقعیت استراتژیک خراسان در دوره ساسانی، به‌عنوان کانون تهیه غله و شهرهایی مانند نیشابور و هرات، بر اهمیت این سایت تأکید دارد، جایی که پیوند سیاست و دین (محراب و تخت) آشکار است (رهبر، ۱۳۹۰: ۱۶۹؛ دریایی، ۱۳۸۸: ۳۸).

سایت موزه وستمین

روستای وستمین و منطقه موسوم به «لت - سر» که مرتع و زمین‌های قابل کشت کشاورزان روستای مجاور می‌باشد، در ۸۰ کیلومتری جنوب شهرستان ساری و در شرق شهر کیاسر مرکز بخش چهاردانگه قرار دارد (قنبری، ۱۳۹۲). محوطه تاریخی وستمین شامل گورستان شرقی، گورستان غربی، محوطه استقرار، قلعه و گورستان اسلامی است. محوطه وستمین نخستین محوطه اشکانی در مازندران است که مورد کاوش باستان‌شناختی قرار گرفته است. آنچه گورستان این محوطه را از دیگر گورستان‌های مکشوفه در حوزه فرهنگی اشکانیان متمایز می‌نماید، گورستان غربی آن شامل گور دخمه‌های خانوادگی می‌باشد که از نظر معماری منحصر به فرد است. تدفین‌ها در داخل دخمه‌ها دسته‌جمعی می‌باشند (شریفی، ۱۳۹۴).

سایت موزه تپه سیلک

محوطه سیلک مشتمل بر یک تپه شمالی و یک تپه جنوبی و دو قبرستان تاریخی (متعلق به هزاره دوم و هزاره اول قبل از میلاد) است که یکی از قبرستان‌ها به‌طور کامل از بین رفته است. به‌رغم همه ویژگی‌های کم‌نظیر سیلک، این تپه‌های خاکی و بی‌آب‌و‌علف با قسمت کوچکی از دیواره‌ای خشتی و چند ابزار و اسکلت، در نگاه ابتدایی برای افراد عادی جذابیت چندانی ندارند؛ ولی با کمی توجه به قدمت و شناخت تاریخ، این تپه‌ها به دلالتی برای ورود بیننده به دنیایی دیگر تبدیل خواهند شد و وسوسه بازدید دقیق سیلک را در او بر خواهند انگیزت. متأسفانه امروزه جلوه‌های طبیعی این تپه‌ها بر اثر حضور و دخالت انسان در حریم منطقه و ساخت‌وسازهای بی‌رویه، خدشه‌دار و باعث نگرانی باستان‌شناسان و اهالی فرهنگ و هنر و تاریخ شده است (جهانگیری، ۱۳۹۳).

سایت موزه هگمتانه

تپه هگمتانه، که امروزه به سایت موزه هگمتانه شناخته می‌شود، یکی از مهم‌ترین سایت‌های باستانی ایران است. این تپه در دوره مادها به‌عنوان پایتخت آن‌ها مورد استفاده قرار گرفت و آثار متعدد باستانی از جمله ابزارهای فلزی، سفال‌ها و مجسمه‌ها در آن کشف شده است (کاروی، ۱۳۸۸). تپه هگمتانه به‌ویژه در دوران ماد به‌عنوان مرکز سیاسی و فرهنگی اهمیت فراوانی داشت و از این‌رو، امروزه محل کاوش‌های باستان‌شناسی بسیاری است که اطلاعات زیادی درباره ساختار اجتماعی و فرهنگی آن زمان به دست می‌دهد (هوشیاری و بهنام، ۱۳۹۶).

سایت موزه هگمتانه هم‌اکنون مجموعه‌ای از این آثار را در معرض دید عموم قرار می‌دهد. مدل‌هایی از معماری و شهرسازی این دوره در موزه قابل مشاهده است که نمایانگر شکوه و عظمت هگمتانه در دوران مادها و هخامنشیان است. این سایت تاریخی به‌ویژه برای محققان تاریخ و باستان‌شناسی اهمیت دارد و یکی از جاذبه‌های گردشگری مهم همدان به شمار می‌رود (نظری ارشد، بیک‌محمدی و بیک‌محمدی، ۱۳۹۸).

جدول ۳. بررسی معایب و مزایای سایت‌موزه‌های انتخاب‌شده بر اساس موارد مهم در پژوهش؛ مأخذ: نگارندگان

نام سند	دوره	نکات اصلی اسناد بین‌المللی پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت‌موزه
بن‌دیان درگز	ساسانی	- لزوم ایجاد موزه‌ای مجهز در نزدیکی محوطه برای تقویت ارتباط مستقیم آثار با مکان اصلی. - طراحی مسیرهای ویژه و مناسب برای گردش بازدیدکنندگان، به‌ویژه در فصول پررفت‌وآمد (نوروز و بهار). - نبود برنامه‌های آموزشی منسجم؛ تنها در مناسبت‌های خاص (هفته میراث فرهنگی، کودک و...) برنامه‌های عمومی اجرا می‌شود. - دشواری در ارائه و تفسیر بقایای معماری و گچ‌بری‌های ظریف به‌دلیل کمبود امکانات نمایش و توضیح حرفه‌ای.
		- حفاظت و نمایش ویژگی‌های معماری منحصربه‌فرد و گچ‌بری‌های ارزشمند در بستر اصلی. - توجه به موقعیت جغرافیایی در نزدیکی آثار تاریخی دیگر و منظر طبیعی پیرامون. - محدود کردن توسعه و دخالت‌های غیرضروری در نواحی حساس و ایجاد حریم حفاظتی مناسب. - نبود حصارکشی مؤثر و ضعف در زیرساخت‌های حفاظتی (دوربین محدود، نیروی انسانی اندک).
		- انجام پروژه‌های مرمتی در سال‌های اخیر (مانند مرمت برج خاموشان و بازسازی بخش‌هایی در ضلع شمالی). - حفاظت در محل برای بناها و گچ‌بری‌ها با استفاده از روش‌های مرمتی دقیق. - پایش مستمر تهدیدات طبیعی مانند رطوبت، سیلاب، و نیاز به سیستم زهکشی و سقف‌بندی مقاوم. - نبود بهره‌گیری از فناوری‌های نوین حفاظتی؛ اقدامات موجود بیشتر سنتی و محدود هستند. - ضرورت اجرای نظارت و نگهداری دائمی برای مقابله با فرسایش طبیعی، تغییرات اقلیمی و آسیب‌های انسانی.
وستمین	تاریخی	- نبود سیستم حمل‌ونقل منظم به محوطه - کیفیت پایین آموزشی با توجه به رویکردهای کنونی. - نبود کارگاه‌های مناسب آموزشی. - ضعف فن‌های اعمال‌شده برای نمایش اهمیت اثر. - استفاده نکردن از شیوه‌های نوین برای نمایش بهتر. - سختی مسیر دسترسی. - عدم استفاده کافی از فناوری‌های مدرن در راستای تفسیر آثار برای جلب بیشتر توجه بازدیدکنندگان. - نیاز به تقویت فعالیت‌های آموزشی و تفسیری در سایت برای ارتقای تجربه بازدید.
		- حفظ اصالت بناهای تاریخی و جلوگیری از فرسایش آثار باستانی حصارهای مناسب برای حفاظت از محوطه. - نبود حفاظت و پایش منظم در مناطق حفاری و ارائه‌شده. - عدم وجود محدودیت‌های مناسب برای حفاظت از محوطه. - نبود توجه کافی به منظر طبیعی و حفظ ویژگی‌های بومی منطقه در کنار محوطه‌های باستانی. - نیاز به بهبود شرایط دسترسی به سایت برای بازدیدکنندگان.
		- چالش‌های حفظ و مرمت آثار باستانی به‌ویژه در برابر فرسایش ناشی از شرایط جوی و رطوبت زیاد. - نیاز به تأمین منابع مالی و حمایت‌های لازم برای مرمت و حفاظت از محوطه. - وجود تهدیدات ناشی از ساخت‌وسازهای غیرمجاز در نزدیکی محوطه.
سیلک	پیش از تاریخ	- وجود ارزش‌های نمادین و آموزشی بسیار در محوطه استفاده از راهنمایان تور. - راه‌اندازی پایگاه معرفی اثر در بخش ورودی. - نصب تابلوهای راهنما ایجاد موزه در محوطه. - وجود کارگاه مرمتی در محوطه. - ارتباط مستقیم بین بازدیدکننده و محل حفاری و کشف آثار. - نامتناسب بودن ساختار بنای کارگاه با کاربری آن. - کیفیت پایین آموزشی با توجه به رویکردهای کنونی. - نبود کارگاه‌های مناسب آموزشی. - نبود مسیرهای بازدید با امکان تجزیه‌وتحلیل منظر در محوطه. - نبود آزمایشگاه و انبار مناسب در محوطه.

نام سند	دوره	نکات اصلی اسناد بین‌المللی پیرامون معیارهای حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی و ایجاد سایت‌موزه
	مکان و منظر باستان‌شناسی	- حضور ویژگی‌های خاص کالبدی در محوطه به دلیل ساختار منحصربه‌فرد آن. - حفظ کالبد اثر در شرایط نسبتاً مناسب دیوارچینی با بلوک‌های سیمانی با ارتفاع زیاد. - استفاده از مصالح نامتناسب با محیط و منظر. - نبود دروازه و نرده‌کشی متناسب با محوطه. - عدم حفاظت از بستر طبیعی و تاریخی دو تپه شمالی و جنوبی.
	حفاظت در متن	- حفاظت از بدنه خشتی سایت این محوطه دارای هویت بومی و تاریخی و ویژگی‌های کالبدی منحصربه‌فرد است. - وجود ارزش‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مجموعه و شکوفایی این ارزش‌ها. - اهمیت نمادین این مجموعه در دیدگاه بازدیدکنندگان. - ساماندهی فیزیکی و نصب تجهیزات لازم. - عدم ساماندهی کالبدی اثر. - دیوارچینی با بلوک‌های میانی با ارتفاع زیاد وجود ساختار پیچیده‌ای از خرابه‌های باستانی. - تهدید ناشی از دسترسی‌ها. - ساخت‌وسازهای جدید.
هگمتانه	تفسیر و ارائه	- ایجاد موزه در محل آثار باستانی برای نمایش نتایج حفاری‌های انجام‌شده در سایت. - استفاده از فن‌های دیجیتال مانند نمایش‌های ویدیویی، مدل‌های سه‌بعدی، و اپلیکیشن‌های موبایل برای تفسیر آثار و فراهم‌سازی تجربه تعاملی برای بازدیدکنندگان. - ارائه اطلاعات تخصصی و نشانه‌گذاری‌های آموزشی برای تفسیر بهتر ارتباطات فرهنگی و تاریخی در محل. - برگزاری نمایشگاه‌های دائمی و موقت برای افزایش دسترسی به اطلاعات بیشتر و غنی‌تر برای بازدیدکنندگان.
	مکان و منظر باستان‌شناسی	- حفظ و نمایش ویژگی‌های منحصربه‌فرد معماری هگمتانه در دوران ماد، به‌ویژه طرح شهری و نقشه‌گذاری‌های اولیه. - ارتباط مستقیم میان آثار باستانی و منظره طبیعی اطراف سایت که به فهم بهتر تاریخچه فرهنگی آن کمک می‌کند. - وجود محوطه‌هایی با لایه‌های باستان‌شناسی که از دوران مختلف مانند مادها و هخامنشیان بازگوکننده تاریخ هستند. - چالش‌های ناشی از فرسایش و آسیب‌های طبیعی به بناهای خاکی و تأسیساتی که در معرض تغییرات محیطی قرار دارند.
	حفاظت در متن	- اقدامات حفاظتی برای جلوگیری از توسعه‌های نامناسب و دست‌درازی‌های شهری به محوطه. - مرمت دقیق و علمی آثار معماری و باستانی به‌منظور حفظ اصالت و یکپارچگی سایت. - استفاده از پوشش‌های محافظ و برنامه‌های مستمر برای جلوگیری از فرسایش طبیعی و آسیب‌های ناشی از عوامل محیطی. - چالش‌های حفاظت در سطح ملی و محلی، از جمله منابع محدود مالی برای مرمت و حفظ آثار باستانی و تهدیدات ناشی از ساخت‌وسازهای غیرمجاز.

موارد مشترک در این چهار سایت‌موزه شامل استراتژی‌های مدیریت بازدیدکننده و حفاظت از اموال و محیط است. مهم‌ترین نکات حفاظتی مرتبط با حفظ ویژگی‌های منحصربه‌فرد مجموعه‌ها و جلوگیری از توسعه‌های نامناسب برای حفظ یکپارچگی و اصالت سایت‌هاست. اقدامات قانونی در سطوح ملی و محلی، به‌ویژه در زمینه حفاظت از بناهای تاریخی و جلوگیری از فرسایش آثار باستانی، از اهمیت بالایی برخوردارند. همچنین، تأسیس موزه‌ها در نزدیکی یا داخل محوطه‌های تاریخی، ارتباط مستقیم میان بازدیدکنندگان و حفاری‌ها را فراهم می‌آورد و تجربه‌ای غنی برای آنان ایجاد می‌کند. این رویکرد به‌ویژه در سایت‌هایی همچون شادیاخ و هگمتانه که آثار معماری

مهمی دارند، ضروری است. درمجموع، اقدامات حفاظتی و مدیریتی در این سایت‌ها بر حفظ اصالت آثار، جلوگیری از تخریب و ارتقای تجربه بازدیدکنندگان تمرکز دارند و فرصتی برای آموزش و آگاهی‌بخشی فراهم می‌آورند.

معیارهایی اصلی برای حفاظت از محوطه‌ها و ایجاد سایت‌موزه

برای حفاظت از اصالت یک سایت باستان‌شناسی معیارها مهم هستند که باید به آن‌ها توجه شود. همچنین مواردی مانند چشم‌انداز طبیعی، محیط انسان‌ساخت، رابطه بین مناطق باز و ساخته‌شده، الگوهای خیابان و آثاری که نقاط عطف در تاریخ سایت و پتانسیل آموزشی و علمی آن باید تعیین شود. با تهدید در هر جزء، درک کلی سایت از بین می‌رود. بنابراین مداخلات در یک سایت باستان‌شناسی باید به حفظ آن به همان شکلی که هست محدود شود (دونگ‌مینگ^۱، ۲۰۱۸؛ هوشیاری و بهنام، ۱۳۹۶).

اهمیت شناخت مکان و منظر باستان‌شناسی

مکان هم ثابت دارد و هم برخوردار از تغییرپذیری است. ثبات همان روح مکان است. تغییرپذیری و بی‌ثباتی مکان به دلیل نیاز به تأویل و بازتأویل مکان به شیوه‌های مختلف و چه‌بسا متضاد است. روح مکان هرگز مفهومی ثابت و ایستا نبود. در تعریفی از یونسکو، اهمیت معنایی - فرهنگی در خود مکان، بافت، بستر، کاربری، پیوندهای تداعی‌گر، معانی، مدارک، اماکن و اشیای مرتبط متجلی است.^۲ چگونگی این ارتباط، ویژگی خاص آن مکان را نشان می‌دهد. درک اهمیت معنایی مکان تاریخی، حیاتی و ضروری است و به‌عنوان یکی از اصول حفاظت شناخته می‌شود. هیچ نظریه واحدی درباره «حس مکان» وجود ندارد. روح مکان، به شکلی دیگر، تقریباً در کلیه فرهنگ‌های جهان وجود دارد و توسط انسان در پاسخ به نیازهای اجتماعی آن‌ها ساخته می‌شود. جوامعی که در آن محل زندگی می‌کنند، به‌ویژه هنگامی که جوامع سنتی هستند، باید در حفظ حافظه، سرزندگی، استمرار و معنویت از نزدیک باهم در ارتباط باشند. عناصر نسبت داده‌شده توسط مردم به آنچه ممکن است «محیط تاریخی» نامیده شود، متغیر خواهد بود و لزوماً بر روی آن‌هایی که توسط نهادهای رسمی مشخص شده‌اند، نمی‌توان اکتفا کرد (اسکندری، ۱۳۸۸).

برای مفهوم منظر نیز، تعاریف متنوعی بیان شده است؛ اما همه این تعاریف در یک مفهوم، مشترک هستند و آن شامل ساختارهایی است که انسان در میان فضا و ساختار طبیعی خاص خود به وجود آورده است (هریتیج^۳، ۲۰۰۷: ۳). باستان‌شناسی منظر مجموعه وسیعی از مطالعات باستان‌شناسی است که تعاملات انسان و محیط را بررسی می‌کند (لباف خانیکی، ۱۳۸۵: ۱۱۵). هدف اساسی باستان‌شناسی منظر شناخت ویژگی‌ها و فرآیندهای محیط، درک تعاملات

۱- Dongming

۲- Unesco, ۲۰۰۹, Bangkok

۳- Heritage

انسان و محیط و انعکاس‌دهنده فعالیت‌های انسانی و الگوهای استقرار است (کونینگ^۱، ۱۹۸۰: ۴۱۹). با بازنمایی ایدئولوژی‌ها و شکل دادن به چشم‌انداز انسان در طول زمان مناظر تاریخی منعکس‌شده و ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی ناملموس ما نمایان می‌شوند. درواقع بازنمایی این الگوها در طول زمان، خواندن و شکل دادن لایه‌ها به منظر یک پدیده مدرن نیست. در دوران ماقبل تاریخ افرادی مانند شکارچیان و گردآورندگان یاد گرفتند که چگونه چشم‌اندازها را بخوانند همان‌طور که گیاهان و منظر را دست‌کاری کرده و از طریق آن به کشف مهم، آتش‌دست یافتند. این آغاز برنامه‌ریزی منظر بود. در باستان‌شناسی منظر، محیط، بستر پرورش‌دهنده آثار مادی و ادراکی انسان‌ها تلقی می‌شود و انسان به‌عنوان عامل اصلی تغییر شکل محیط پیرامون خود شناخته می‌شود (ارتورک^۲، ۲۰۰۶: ۱۶۳).

محوطه باستان‌شناسی همچون متنی است که از گذشته انگاشته شده و به روایت امروز مورد بازخوانی قرار می‌گیرد، متنی که روایتگر تاریخی است که حاصل تعامل ساختار طبیعی سرزمین و مردمان در طی زمان است. پس در فرایند طراحی چنین محوطه‌هایی، گام اول شهود یا ادراک مستقیم است، ادراکی که از وضع موجود همچون توپوگرافی، پوشش گیاهی، خاک، آب، عناصر معماری، دید و منظر پیرامون و... حاصل می‌شود و در گام دوم شرح و پژوهش آن شهود است، که به‌صورت عینی و با مطالعات میدانی انجام می‌گیرد، مطالعاتی که به‌واسطه فعالیت‌های مختلف فرهنگی که در طول تاریخ منجر به تغییرات آن شده است، مورد اهمیت قرار می‌گیرند و لایه‌های مختلف از آن استخراج می‌شود (ماتالاک، ۱۳۷۹).

ازاین‌رو لایه‌های استخراج‌شده را می‌توان در قالب لایه‌های زیر بیان کرد:

لایه‌های ادراکی - عینی

- عوامل طبیعی: شیب زمین، کوه، آب، خاک‌شناسی و... اقلیم و آب‌وهوا، پوشش گیاهی و...
- عوامل انسان‌ساخت: عناصر تاریخی (زیر سطح زمین و روی سطح زمین) زمین‌های کشاورزی، ساخت‌وسازهای روستا و شهر و...

لایه‌های ذهنی - ادراکی

- که از تحلیل لایه‌های عینی و ادراک حاصل از آن‌ها استخراج می‌شود این لایه‌ها حاصل ادراک گروه تخصصی (معمار، طراح منظر، مکانیک، الکتریک، سازه، گرافیک و...) و همچنین مخاطبان عام و خاص آن است، چراکه آن‌ها بنا بر تجربه و حس خود، ادراکی متفاوت و تفسیری خاص از فضا خواهند داشت.

۱- Cuning

۲- Ertürk

شکل ۲. معیارهای ادراک منظر باستان‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

حال با استخراج لایه‌ها و روی هم اندازی آن‌ها و نیز مفاهیم ادراکی چون کشف، گم‌گشتگی، راز، پیدا و پنهان، حضور و غیبت می‌توان لایه‌ای را با دو کارکرد مفهومی و عملکردی استخراج کرد (ماتلاک، ۱۳۷۹). همچنین مکان و منظر باستان‌شناسی محوطه بر روی سایت باستان‌شناسی تأثیر می‌گذارد. برای شناخت و درک بهتر آن باید مکانی که سایت در آن واقع شده است را بررسی و تحلیل کرد. حتی اگر آثاری به صورت فیزیکی و قابل رؤیت وجود نداشته باشد، عناصر غیر مشهود، لایه‌های پنهان و حس مکان بر روی آن تأثیر می‌گذارد. پس قدم اول برای ساخت سایت‌موزه شناخت مکان و منظر باستان‌شناسی محوطه است که در طراحی موزه نیز بسیار تأثیرگذار است. نمودار شماره دو معیارهایی منظر باستان‌شناسی را که در ساخت و ایجاد سایت‌موزه مؤثر است نشان می‌دهد. با توجه به نمودار تحلیل آن شامل موارد زیر است:

۱- لایه‌های عینی (انسان‌ساخت و طبیعی)

۱-۱ انسان‌ساخت: این بخش از نمودار به مطالعه ساختارهای انسانی مرتبط با منظر در باستان‌شناسی اختصاص دارد. این شامل ابزارها، سازه‌ها، ساختمان‌ها و دیگر عواملی است که انسان در محیط خود برای بررسی و تفسیر منظر استفاده می‌کند.

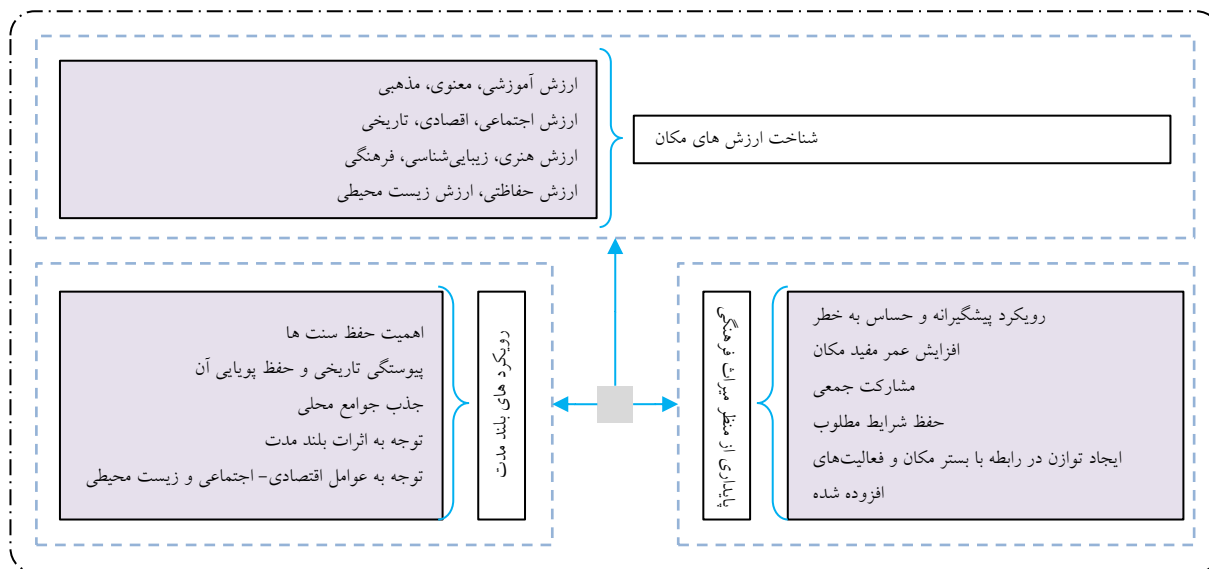
۱-۲ بخش طبیعی: این بخش به بررسی عوامل طبیعی موجود در منظر می‌پردازد. این شامل عناصری مانند زمین‌شناسی، اقلیم، گیاهان، جانوران و دیگر عوامل طبیعی است که بر تشکیل و تحول منظر تأثیرگذار هستند.

۲- لایه‌های ذهنی- ادراکی (مفهومی و تفسیری)

۲-۲ مفهومی: در این برجسب، مفهوما و ایده‌هایی که انسان‌ها در ذهن خود از منظر ایجاد می‌کنند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. این شامل تفسیرها، نمادها، معانی و مفاهیمی است که به منظر ارتباط داده می‌شود.

۲-۳ تفسیری: این بخش به تحلیل و تفسیر داده‌ها، اطلاعات و نمادهای موجود در منظر پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه انسان‌ها این موارد را درک و تفسیر می‌کنند. با توجه به این تحلیل، مشخص است که این نمودار به صورت جامع ادراکات و تفسیرهای انسانی از منظر در باستان‌شناسی را در دو لایه عینی و ذهنی مورد بررسی قرار می‌دهد. این تحلیل نمودار معیارهای ادراک منظر در باستان‌شناسی نشان می‌دهد که ارتباط بین لایه‌های عینی و

ذهنی - ادراکی برای درک کامل منظر ضروری است. با بررسی ساختارهای انسانی و عوامل طبیعی به همراه تفسیرها و مفاهیم مفهومی، می‌توان به نگرش گوناگون انسان‌ها نسبت به منظر پی برد.

شکل ۳. اصول مهم در حفاظت و ارائه منظر و مکان سایت‌موزه‌های باستان‌شناسی (مأخذ: نگارندگان)

حفاظت در متن (حفاظت در محل)^۱

مفهوم حفاظت از میراث فرهنگی جایگاه والایی دارد و هدف آن ابقای منزلت فرهنگی یک مکان است که باید بر مبنای احترام به کالبد، کاربری، پیوندها و مفاهیم موجود باشد. از جمله معیارهای اصلی و مهم در حفاظت از اماکن، شهرهای تاریخی، محوطه‌های باستان‌شناسی و بناهای تاریخی، حفظ یکپارچگی و اصالت است. این معیارها در حفاظت از آثار و بقایای موجود در سایت‌های باستان‌شناسی نیز مطرح می‌شود.

اصالت، حصول اطمینان از طی روندی اصیل در خلق اثر است؛ به‌گونه‌ای که نماینده حقیقی فرهنگ در زمانه خود باشد (بل، ۱۳۸۲). حفظ اصالت و یکپارچگی سایت‌های باستان‌شناسی، نیازمند دستیابی به تعادلی ظریف، بین تداوم و تغییر است. موضوعی که در ایجاد سایت‌موزه و حفاظت از سایت‌های باستان‌شناسی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، مسئله حفاظت از آثار تاریخی در محل است. به‌طور مثال در توصیه‌نامه سلاله^۲ درباره اصالت و یکپارچگی

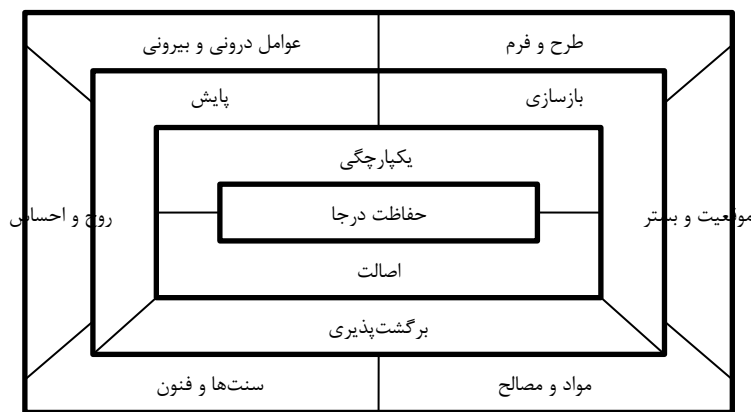
۱- In Situ: in the original place:

یک عبارت لاتین است که به معنای واقعی کلمه به «در محل» یا «در موقعیت» ترجمه می‌شود. می‌تواند به معنای «محلی» یا «در محل» باشد جایی که یک رویداد در آن رخ می‌دهد و در زمینه‌های مختلف نیز استفاده می‌شود (Collins Latin Dictionary & Grammar).

۲- Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites February ۲۰۱۵ Salalah, Sultanate of Oman

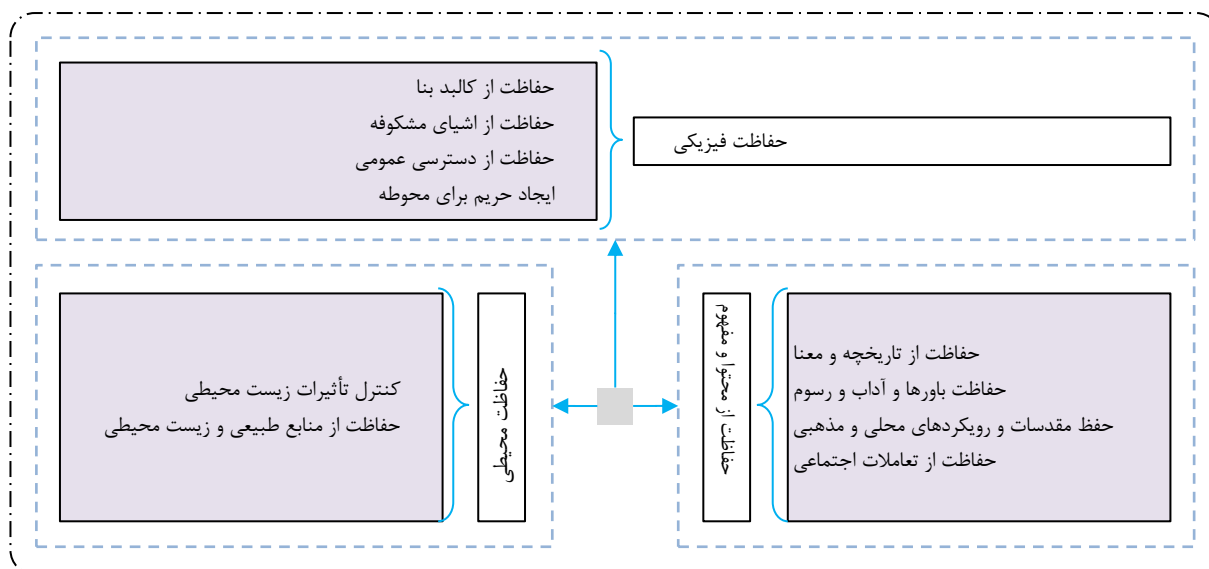
آثار تاریخی آمده است که حفاری‌ها در این سایت‌ها باید حداقلی باشد و مطابق با استانداردهای بین‌المللی انجام شوند، همچنین به‌خوبی برای عموم مردم قابل‌درک باشد (روش‌های غیر مخرب باید ترجیح داده شوند). حفاظت باید با تمام استانداردهای بین‌المللی قابل‌اجرا مطابقت داشته باشد. باید به اصالت و یکپارچگی همه آثار تاریخی که برای نمایش علمی باقی‌مانده‌اند احترام بگذارد و اطلاعات عمومی باید بر اساس مستندات علمی باشد.

با بررسی‌های انجام‌شده در این پژوهش، عناصر مهمی که در حفظ یکپارچگی و اصالت محوطه‌ها و آثار و بقایای آن مطرح می‌شود، بازسازی، پایش و برگشت‌پذیری است. در پروژه‌های مربوط به سایت‌موزه، بازسازی از موارد مهمی است که برای درک مفاهیم و موضوع و تاریخ سایت انجام می‌شود. بازسازی در محل حداکثر پتانسیل را برای بررسی داستان یک سایت از نظر تحقیقات و تفسیر عمومی فراهم می‌کند. هدف اصلی آن، حفاظت از منابع برای حال و آینده است در صورت امکان، بازسازی‌ها نباید بر روی بقایای باستان‌شناسی ساخته شوند و باید قابل شناسایی باشد. همچنین سایت بازسازی‌شده می‌تواند درست در کنار سایت اصلی باشد، اما اگر چند مایلی دورتر قرار گیرد، اثر از بین می‌رود. اما حفاظت و حفظ یکپارچگی و اصالت سایت نیاز به پایشگری دارد که این پروسه باید اقداماتی را برای پیشگیری یا درمان فرسایش، از دست رفتن منزلت سایت (آثار و بقایا) مشخص کند و برای بهبود و اقدامات حفاظتی، مدیریتی و شرح و تفسیر پیشنهادهایی را ارائه دهد. موضوع مهم در این فرایند این است که همه مراحل باید برگشت‌پذیر باشد. نمودار شماره دو مؤلفه‌های حفاظت در متن را که از عناصر اصلی سایت‌موزه است، نشان می‌دهد.

شکل ۴. معیارهای حفاظت در متن (مأخذ: نگارندگان)

نمایش اشیای فرهنگی، خارج از محل کشف آن‌ها همیشه یک عمل جدا شدن از بافت اصلی را نمایش می‌دهد. بنابراین، زمینه می‌تواند باعث تفاوت در تفسیر باشد، اما معنای اصالت زمانی قوی‌تر است که اشیا «در محل اصلی خود» قرار گرفته و ارائه شوند، زیرا اشیا در یک کل قابل‌تصور قرار می‌گیرند.

شکل ۵. اصول مهم در حفاظت در متن در سایت موزه‌ها (مأخذ: نگارندگان)

حفظ مکان‌های باستانی به عنوان بخشی از میراث فرهنگی ملی و بین‌المللی از اهمیت بسیاری برخوردار است. استفاده از روش‌های حفاظتی مناسب، نگهداری دائمی و پایدار از این مکان‌ها ضروری است. بر مبنای رویکردهای بلندمدت مثل اهمیت حفاظت از سنت‌ها، حفظ و ارائه ارزش‌ها و معماری اصیل این مکان‌ها، نیازمند رویکردهای بلندمدت و استراتژی‌های مدیریتی قوی هستند و باید در فرآیند حفاظت و ارائه آن‌ها مدنظر قرار گیرد. با توجه به این مؤلفه‌ها، ارائه یک رویکرد یکپارچه و جامع برای حفاظت و ارائه مکان‌های موزه‌ای باستانی می‌تواند به حفظ ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و هنری این مکان‌ها کمک کند و تجربه بازدیدکنندگان را بهبود بخشد. حفاظت از موزه‌ها بر اساس سه اصل اساسی انجام می‌شود. اصل اول حفاظت فیزیکی است که شامل اقداماتی مانند استفاده از دستگاه‌های نظارت و حفاظت، حفاظت از ساختمان‌ها و تجهیزات، و کنترل دقیق دسترسی بازدیدکنندگان به اشیای موجود در موزه می‌شود. اصل دوم حفاظت محتوا و مفهوم متمرکز بر حفظ ارزش و اهمیت موزه و اشیای موجود در آن است، از جمله اقدامات این اصل می‌توان به محافظت از آثار هنری و تاریخی، حفظ دقت اطلاعات و توضیحات مرتبط با اشیاء و ارتقای آگاهی بازدیدکنندگان از ارزش‌های فرهنگی موزه اشاره کرد. اما اصل سوم حفاظت محیطی متمرکز بر حفظ محیط زیست و حفاظت از منابع طبیعی است که از جمله اقدامات آن می‌توان به استفاده از مواد غیرضروری، کاهش آلودگی و انرژی، و ارتقای پایداری زیستی در محیط موزه اشاره نمود. این سه اصل اساسی از اهمیت بالایی برای حفظ و نگهداری سایت موزه‌ها برخوردارند.

ارائه و تفسیر

در سایت‌موزه بعد از بررسی و تحقیق در مورد مکان و اقدامات و پیشگیری‌های لازم برای حفاظت محوطه و اشیاء، موضوعی که بسیار اهمیت دارد ارائه آنچه در محوطه وجود داشته و در حال کشف بوده و آنچه احتمالاً در آینده به دست می‌آید است. بنابراین نوع و چگونگی ارائه به تفسیر سایت کمک می‌کند.

هدف باستان‌شناسان از تولید گاه‌شماری و چینه‌شناسی بازسازی توالی رویدادها و ارائه محوطه‌های باستان‌شناسی به ابزاری برای یادگیری و درک عادات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع باستانی است. از این‌رو، در ارائه محوطه‌های باستان‌شناسی، هدف تنها نمایش آنچه مردم می‌توانند ببینند نیست، هدف این است که آن‌ها را وادار به تصور آنچه دیگر نمی‌توانند ببینند کنند (جینگز^۱، ۲۰۰۶: ۲۴۳). اگر تفسیر به‌خوبی انجام شود، بازدیدکنندگان می‌توانند تمام اطلاعات ارائه‌شده به آن‌ها را هضم کنند و وقتی موزه را ترک می‌کنند، ذهنیتی کامل از گذشته سایت و همچنین درک عمیق‌تر از چگونگی باستان‌شناسی این داستان داشته باشند. این موزه‌ها باید علاوه بر مدیریت مجموعه‌ها، روی مدیریت محتوا نیز کار کنند (براون، ۲۰۲۳). مطمئناً یک شیء از گذشته‌اش چیزی نمی‌گوید. بنابراین اغلب باستان‌شناسان در ارائه تفسیر از فرهنگ ناشناخته یک شیء مشکل دارند. باستان‌شناسی به مطالعه و یافتن اشیاء در لایه‌ها و سایر زمینه‌ها (اتاق‌ها، سایت‌ها، گودال‌ها، تدفین‌ها) می‌پردازد و بر اساس آنچه مشاهده می‌کند تاریخ و معنی را می‌تواند تفسیر کند. به‌محض اینکه یک شیء در باف خود پیدا می‌شود دیگر کاملاً بی‌صدا نیست و سرنخ‌هایی برای معنای آن توسط باستان‌شناس پیدا می‌شود (هودر و هودسون^۲، ۲۰۰۳: ۲۲). اطلاعات داخل سایت باستان‌شناسی به دو صورت فیزیکی و غیر فیزیکی است. در بقایای طرح، فرم، ابعاد، مصالح و فن‌های ساخت‌وساز و مصنوعات متحرک حاوی شکل فیزیکی اطلاعاتی است که می‌تواند قابل مشاهده، لمس، تجزیه و تحلیل و مقایسه باشد در حین ثبت اطلاعات توصیفی در کتب تاریخی، آثاری که در داخل و توسط معماری و ارتباط متقابل بقایا با یکدیگر و محیط طبیعی اطراف آن است شکل غیرفیزیکی اطلاعاتی است که منعکس‌کننده سنت‌ها و آداب‌ورسوم زنده است (کسکی^۳، ۲۰۲۳؛ سارا جانسون، ۲۰۲۴؛ یولین، ۲۰۰۸).

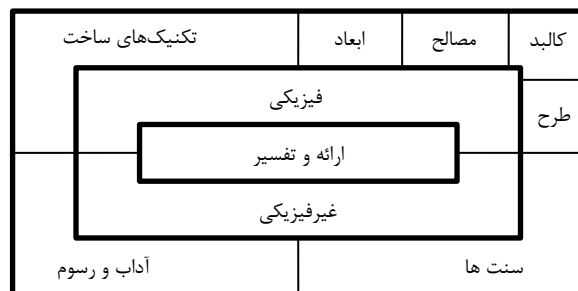
ارائه به‌طور خاص بیانگر ارتباطات با دقت برنامه‌ریزی‌شده است که محتوای تفسیری را از طریق چیدمان، انواع ابزارهای فنی، از جمله عناصری مانند تابلوهای اطلاع‌رسانی، نمایش، تورهای پیاده‌روی رسمی، سخنرانی و تورهای راهنما، برنامه‌های چندرسانه‌ای و وب‌سایت‌ها را در دسترس قرار می‌دهد. تفسیر به طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های بالقوه در نظر گرفته‌شده برای افزایش آگاهی عمومی و تقویت درک میراث فرهنگی است. این‌ها می‌توانند شامل انتشارات چاپی و الکترونیکی، سخنرانی‌های عمومی، برنامه‌های آموزشی، فعالیت‌های جامعه و تحقیقات در حال

۱- Jennings

۲- Hodder & Hutson

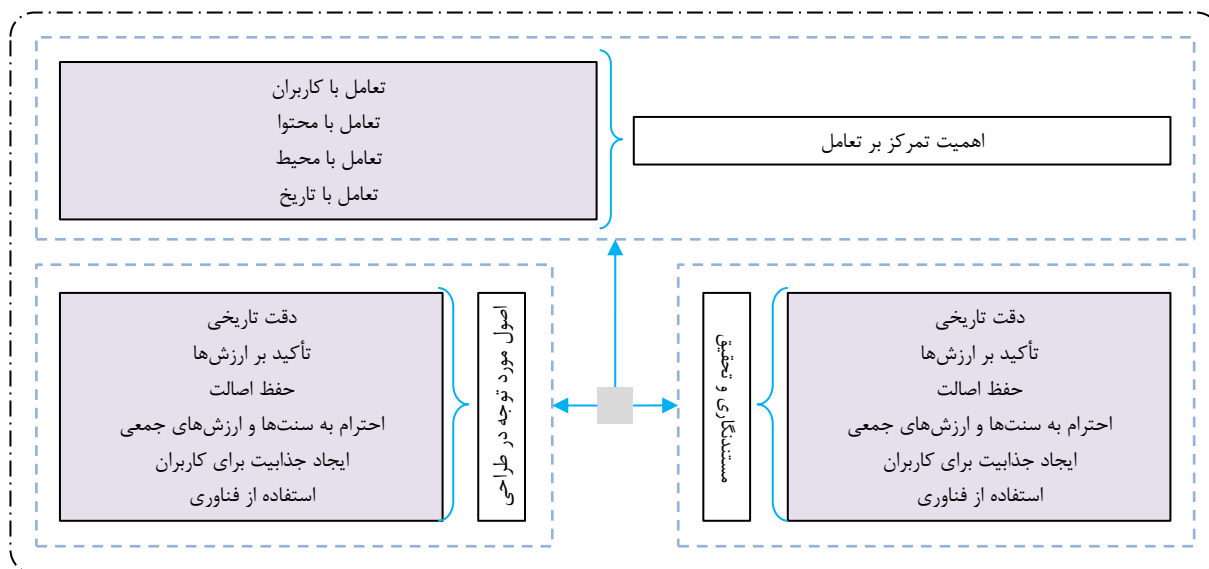
۳- Caskey

انجام، در سایت و به طور مستقیم خارج از سایت اجرا شوند (دونگمینگ، ۲۰۱۸؛ ماسون^۱، ۲۰۰۲). نمودار شماره سه مؤلفه‌های ارائه و تفسیر را نشان می‌دهد.

شکل ۶. معیارهای ارائه و تفسیر (مأخذ: نگارندگان)

محوطه‌های باستان‌شناسی به عنوان شاهدی برگزیده، بخشی از میراث ما هستند، خواه بین‌المللی یا محلی باشد آن‌ها باید هم حفاظت شوند و هم به مردم ارائه شوند. شرط اساسی برای حفظ یک سایت، تجزیه و تحلیل تمام آسیب‌ها و خرابی‌های احتمالی است و نظارت مستمر باید با ارائه مؤثری ترکیب شود که بازدیدکننده را در اقدام پیشگیرانه از طریق ایجاد حساسیت درگیر کند (دیکمن^۲، ۲۰۰۴: ۷۴۳).

شکل ۷. اصول مهم در ارائه و تفسیر سایت‌موزه‌ها (مأخذ: نگارندگان)

۱- Mason

۲- Diekman

سه عامل اساسی برای ارائه و تفسیر سایت‌موزه از اهمیت بسزایی برخوردارند. اولین عامل، تمرکز بر تعامل، به این معنا است که باید امکاناتی برای تعامل با بازدیدکنندگان فراهم شود تا آن‌ها بتوانند بهتر محتوای سایت را درک کرده و از آن بهره‌مند شوند. مستندسازی و تحقیق، عامل دیگری است که باعث افزایش اعتبار و قابلیت اطمینان محتوا می‌شود؛ به این ترتیب، تضمین صحت و دقت اطلاعات ارائه‌شده امری حیاتی است. نهایتاً، اصول مورد توجه در طراحی، از جمله دقت تاریخی و استفاده از فناوری، برای ارائه و تفسیر محتوا بسیار حائز اهمیت هستند. از طریق رعایت این اصول، محتوای سایت‌موزه به شکلی قابل فهم و جذاب ارائه می‌شود که بازدیدکنندگان بتوانند بهتر با آن ارتباط برقرار کنند و از تجربه یکتای مربوط به بازدید از موزه لذت ببرند.

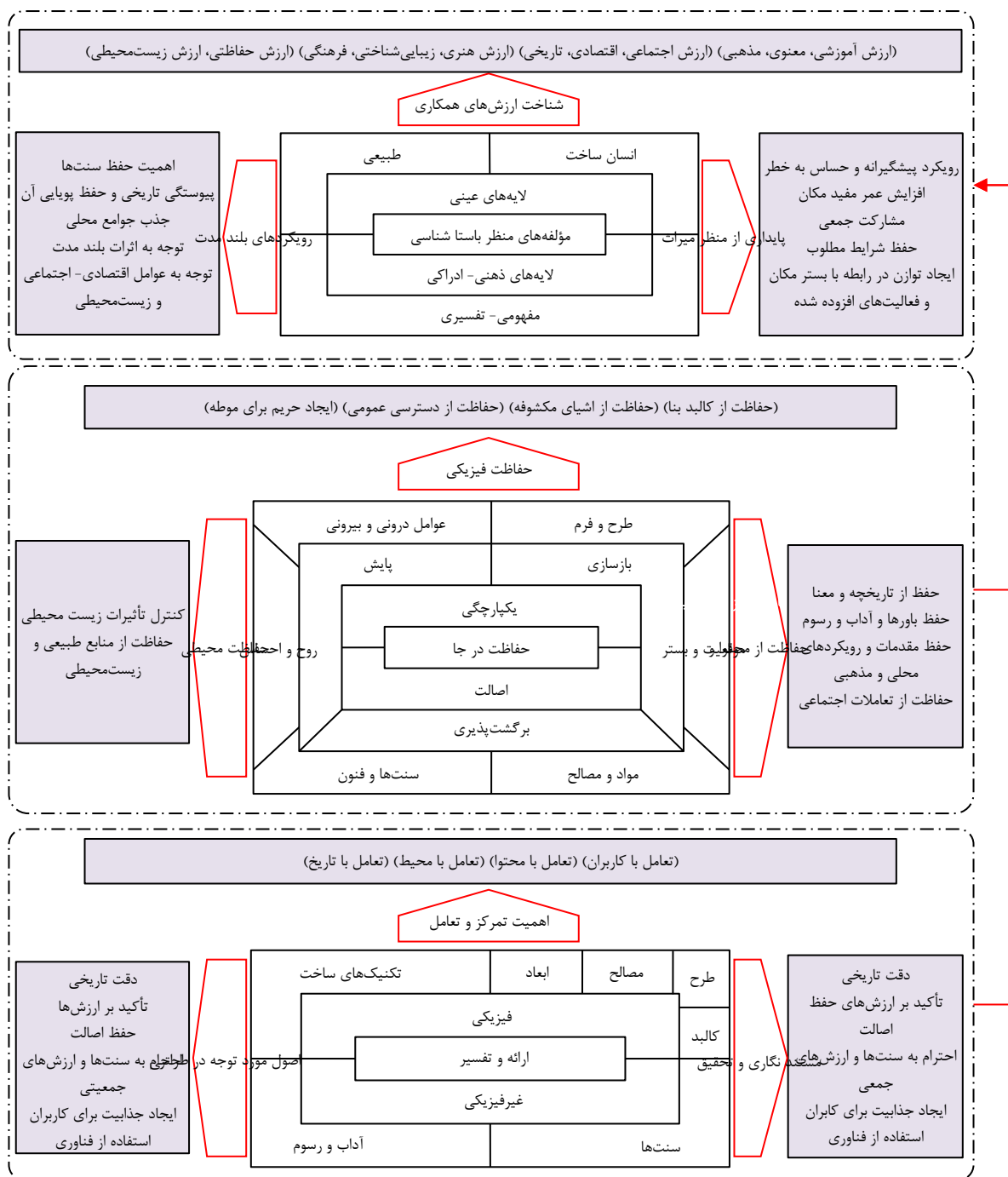
جمع‌بندی: چارچوب نظری ایجاد سایت‌موزه با بررسی معیارهای اصلی آن

در اسناد بین‌المللی مانند منشور بورا، ۲۰۱۳؛ ایکما، ۲۰۱۷؛ سلاله، ۲۰۱۵؛ اکسار، ۲۰۱۷؛ جیوناتا ریزی، ۲۰۰۷؛ آنیا دیکمن، ۲۰۰۴؛ بحث مکان و حفاظت آن همچنین بازسازی و ارائه بیشتر مورد بررسی قرار گرفته است. در اصل مکان نشان می‌دهد که پیوند معنادار میان مردم و آن باید حفظ شود. چراکه چشم‌انداز پیرامون، محیط طبیعی و بستر جغرافیایی بخش‌های تشکیل‌دهنده اهمیت فرهنگی و تاریخی یک محوطه هستند و به همین ترتیب باید در تفسیر آن مدنظر باشند. اگر تفسیر به‌خوبی انجام شود، بازدیدکنندگان می‌توانند تمام اطلاعات را درک کنند و وقتی موزه را ترک می‌کنند، این کار را با تصویری کامل از گذشته سایت و همچنین درک عمیق‌تر از چگونگی باستان‌شناسی آن محوطه انجام می‌شود. همچنین نشان دادند که سیاست‌های یکپارچه حفاظت سایت باید توسعه یابد، چراکه هرگونه جابه‌جایی و عناصر میراث به مکان‌های جدید بیانگر تخطی از اصل حفاظت از میراث در زمینه اصل خود می‌باشد. علاوه بر این در زمینه بازسازی باید با احتیاط زیادی انجام شوند تا از آسیب رساندن و از بین بردن هرگونه شواهد باستان‌شناسی باقی‌مانده به‌منظور دستیابی به صحت منابع، جلوگیری شود. همچنین نشان دادند که نباید بازسازی‌ها فوراً بر روی بقایای باستان‌شناسی ساخته شوند و باید قابل‌شناسایی باشد.

بنابراین موضوعات مربوط به میراث فرهنگی شامل حفاظت، اصالت و روح مکان مفاهیمی هستند که در بسیاری از اسناد بین‌المللی بیان‌شده و به‌طور گسترده بر روی آن تأثیر گذاشته است. بنابراین هنگام تصمیم‌گیری در مورد آینده یک اثر باستانی، ارزیابی جامع ارزش‌ها و درک اهمیت آن‌ها، حیاتی است. این یکی از مراحل اولیه قبل از تعیین خط‌مشی حفاظت است.^۱ از موارد اصلی که در حفاظت از محوطه‌های تاریخی می‌توان اشاره کرد؛ درک گذشته‌ها و هویت متضاد، حفاظت از روح باستان‌شناسی مکان‌ها، خوانایی و ظرفیت برقراری ارتباط با تاریخ و فرهنگ محوطه، شناخت ارزش‌ها در حفاظت بخصوص ارزش تاریخی آن است که یکی از موارد بسیار مهم در حفاظت از

۱- UNITED NATIONS EDUCATIONAL, CULTURAL AND SCIENTIFIC ORGANIZATION, CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION, OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE, WORLD HERITAGE COMMITTEE, Nara Document on Authenticity. Experts meeting, December ۱۹۹۴, ۱۲-۱۷

محوطه‌های باستان‌شناسی است (یوکیلتهو^۱، ۲۰۰۶: ۷۴). بازشناسی و درک گذشته منبع هویت و زندگی انسان است. ارائه و تفسیر مناسب و قابل‌درک در سایت‌موزه‌ها نقش بسیار اساسی در معرفی آن دارد. باستان‌شناسان حرفه‌ای توانایی ترجمه پیام و اطلاعات از یک محوطه باستان‌شناسی برای عموم را دارند. بین مجموعه فن‌های حفاظتی که در محوطه‌های باستان‌شناسی به کار می‌روند تثبیت، بازسازی، تدفین مجدد، پناهگاه‌های حفاظتی، حفاظت ساختاری هستند ولی تعداد بی‌شماری روش‌های حفاظت با هر راه‌حلی، بر نحوه اطلاعات باستان‌شناسی، حفظ، تجربه و درک آن تأثیر می‌گذارد. همچنین هر اثری باید منحصربه‌فرد در نظر گرفته شود و تصمیمی که درباره نوع سایت‌موزه و فن‌های حفاظتی آن استفاده خواهد شد، باید پس از بررسی وضعیت موجود گرفته شود. زمینه‌ها نیز می‌توانند به‌اندازه تفسیرها، متفاوت باشند. آنچه در ایجاد سایت‌موزه نقش اساسی دارد، اهمیت مکان، حفاظت اشیاء در محل اصلی خود و درنهایت شیوه ارائه و تفسیر آن است. همان‌گونه که در چارچوب نظری پیشنهادی در این پژوهش بر طبق بررسی و مطالعه اسناد و نظریه‌های مرتبط، معیارها و زیرمجموعه‌های مؤثر در ایجاد سایت‌موزه و روابط بین آن‌ها بیان‌شده است به این نتیجه می‌رسیم که رویکرد حفاظتی و ایجاد سایت‌موزه پس از مرمت و حفاظت از سایت و با حفاظت در متن (در محل) تعریف می‌شود. این نوع حفاظت علاوه بر اینکه معیارهای حفاظت از میراث فرهنگی (اصالت، یکپارچگی، حفظ ارزش‌ها و...) در برمی‌گیرد، به اهمیت مکان و منظر باستان‌شناسی نیز می‌پردازد. بنابراین برای ایجاد سایت‌موزه؛ «درک و شناخت مکان و منظر باستان‌شناسی، حفاظت سایت و حفاظت در متن و در نهایت نوع ارائه و تفسیر آن محوطه» موردنظر است. تمام این مراحل به هم متصل هستند و برای رسیدن به یک مجموعه که برای عموم قابل‌درک بوده و به‌طور مناسبی حفاظت شود، شناخت هرچه کامل‌تر و برنامه‌ریزی دقیق‌تر می‌تواند مؤثر باشد. البته نمی‌توان قانون کلی برای همه محوطه‌ها و سایت‌موزه‌ها در نظر گرفت چون هر محوطه‌ای شرایط و خصوصیات منحصربه‌فردی دارد. بنابراین بررسی هرچه دقیق‌تر محوطه (مکان، منظر، بقایا و آثار) می‌تواند در ارائه و ایجاد سایت‌موزه، بسیار مؤثر باشد و امکان ایجاد سایت‌موزه‌ای متفاوت و مخصوص همان محوطه فراهم آورد. این همان مکانی است که اشیاء در آن یافت شده و بستری است که داستان‌های بسیاری را از آن شیء در خود دارد و با ارائه آن در بستر خود این داستان‌ها واگویه و شنیده می‌شوند (شکل ۸).

شکل ۸. چهارچوب مفهومی برای معیارهای اصلی ایجاد سایت‌موزه (مأخذ: نگارندگان)

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف شناسایی معیارهای اصلی برای ایجاد سایت‌موزه‌ها و حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی انجام شده است. پس از بررسی اسناد بین‌المللی و تحلیل نظریات متخصصان، سه معیار اصلی برای تحقق این هدف

شناسایی شد: اهمیت مکان و منظر باستان‌شناسی، حفاظت در متن (حفاظت در محل) و ارائه و تفسیر آثار. یافته‌ها نشان می‌دهند که حفظ پیوند میان آثار و مکان کشف آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. این پیوند نه تنها اصالت اثر را حفظ می‌کند، بلکه به بازدیدکنندگان کمک می‌کند تا ارتباط ملموس‌تری با تاریخ و فرهنگ برقرار کنند. در طراحی سایت‌موزه‌ها، توجه به ویژگی‌های طبیعی و انسانی مکان و استفاده از آن‌ها برای ارائه معنادار آثار ضروری است. همچنین، حفاظت از محوطه‌های باستان‌شناسی باید مطابق با استانداردهای بین‌المللی انجام شود. بازسازی و مداخلات باید حداقلی و بازگشت‌پذیر باشند تا به اصالت و یکپارچگی محوطه آسیبی وارد نشود. در این راستا، پایش مستمر وضعیت محوطه و ارائه راهکارهای مدیریتی مناسب می‌تواند از تخریب و فرسایش تدریجی آثار جلوگیری کند. نوع ارائه آثار در سایت‌موزه‌ها نقش کلیدی در ارتقای آگاهی عمومی و ترویج فرهنگ حفاظت دارد. استفاده از فناوری‌های نوین، مانند سامانه‌های اطلاعات مکانی (GIS) و فناوری‌های دیجیتال، می‌تواند تجربه بازدیدکنندگان را غنی‌تر کرده و ارتباط عمیق‌تری میان آنان و آثار تاریخی برقرار سازد. این رویکرد نه تنها به درک بهتر آثار کمک می‌کند، بلکه احساس مسئولیت اجتماعی نسبت به حفاظت از میراث فرهنگی را نیز تقویت می‌کند. در نتیجه، ایجاد سایت‌موزه‌ها نه تنها ابزاری مؤثر برای حفاظت از آثار باستانی است، بلکه می‌تواند به عنوان بستری برای آموزش، پژوهش و ترویج فرهنگ حفاظت عمل کند. این فضاها نیازمند برنامه‌ریزی دقیق، توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد هر محوطه و بهره‌گیری از دانش میان‌رشته‌ای هستند. پیشنهاد می‌شود معیارهای شناسایی شده در این پژوهش به عنوان چارچوبی برای طراحی و مدیریت سایت‌موزه‌ها در ایران مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، توسعه سیاست‌های حمایتی، آموزش نیروهای متخصص و افزایش همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند به ارتقای کیفیت این فضاها و حفاظت مؤثرتر از محوطه‌های باستانی کمک کند.

منابع

- اسکندری، س. (۱۳۸۸). الگویی مناسب برای ساماندهی محوطه‌های تاریخی، میراث ملی، فصلنامه تخصصی میراث فرهنگی، سال ۱، شماره ۳ و ۲.
- افخمی، ب. (۱۳۹۳). بررسی نقش راهبردی سایت «موزه‌های باستان‌شناختی» در توسعه گردشگری میراث. اولین همایش ملی توریسم و گردشگری سبز.
- بل، س. (۱۳۸۲). منظر، الگو، ادراک و فرایند. ترجمه بهناز امین‌زاده. تهران: دانشگاه تهران.
- جهانگیری، م. (۱۳۹۳). طراحی سایت‌موزه منظر فرهنگی، نمونه موردی: تپه‌های سیلک. کارشناسی ارشد. رشته مهندسی طراحی محیط‌زیست. دانشگاه تهران.
- حیدری، ف.؛ ساعتیان، ر. (۱۳۸۹). نگرشی نو به موزه‌ها (ضوابط و دستورالعمل‌ها). اصفهان: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی، کانون فارغ‌التحصیلان، مرکز آموزش و تحقیق.
- دریایی، ت. (۱۳۸۸). ساسانیان. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر. تهران: نشر ققنوس.
- رحیمی‌پور شیخانی‌نژاد، م.ع.؛ مدبری لیفشاکرد، ه.؛ رهبرهاشما، م.م.؛ شادپور، م. (۱۳۹۳). امکان‌سنجی احداث سایت موزه روستای تاریخی - باستانی بویه شهرستان املش با بهره‌گیری از مدل تحلیلی SWOT با رویکرد گردشگری، مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی). دوره ۹. شماره ۲۶. ص ۱۶۳-۱۴۱.
- رهبر، م. (۱۳۹۰). گزارشی از گنج‌بری‌های تالار آتشکده بندیان درگز و تحلیل تاریخی آن‌ها. تهران: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.
- زرکش، ندا؛ سامه، رضا؛ ضرابی، محمدمهدی (۱۳۹۸). سایت‌موزه کشاورزی راهبردی آموزشی جهت ارتقاء محیط‌زیست شهری، نشریه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست. دوره ۲۱. شماره ۷.
- سجادی، س.س.؛ کرباسچی، م.ج. (۱۳۹۶). ضرورت طراحی سایت‌موزه باستان‌شناسی و معماری با رویکرد گردشگری، دومین همایش بین‌المللی مهندسی عمران، معماری و مدیریت بحران. تهران.
- شریفی، عبدالمطلب (۱۳۹۴). گزارش کاوش باستان‌شناسی و ستمین مازندران، مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی قنبری، ب. (۱۳۹۲). کاوش نجات‌بخشی گورستان جیران تپه جزلاندرشت، شهرستان طارم، استان زنجان. تهران: دوازدهمین گردهمایی سالانه باستان‌شناسی ایران.
- کاروی، ج. (۱۳۸۸). طرح‌های بازسازی در تخت جمشید. ترجمه فرانک بحر العلومی شاپورآبادی. تهران: بنیاد پژوهشی پارسه.
- لباف خانیکی، م. (۱۳۸۵). باستان‌شناسی زمین سیما، دو فصلنامه تخصصی پژوهش‌های باستان‌شناسی و مطالعات

میان‌رشته‌ای. دوره ۲. شماره ۴.

لباف خانیکی، م. (۱۳۹۴). یافته‌های باستان‌شناسی در خراسان: شناخت تاریخی ساسانیان در عرصه شرق ایران (۲۲۴-۶۵۱ م). نشریه باستان‌شناسی ایران، (۲۴)، ۲۵-۴۶.

ماتلاک، ج.ا. (۱۳۷۹). آشنایی با طراحی محیط و منظر. ترجمه سازمان مانک‌ها و فضای سبز شهر تهران. تهران: انتشارات سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران.

نظری ارشد، ر.؛ بیک‌محمدی، خ.ا.؛ بیک‌محمدی، ن. (۱۳۹۸). گونه‌شناسی و تحلیل سفال‌های دوران اسلامی دشت توپسرکان (از صدر اسلام تا پایان دوره قاجار)، نشریه مطالعات باستان‌شناسی پارس، شماره ۸، سال ۳. ص ۸۹-۱۰۸.

هوشیاری، م.؛ بهنام، پ. (۱۳۹۶). بیانیه‌ها و منشورهای ایکوموس شورای بین‌المللی یادمان‌ها و محوطه‌ها. تهران: انتشارات گلدسته.

Berducou, M. (۱۹۹۶). Introduction to archaeological conservation. In *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage* (pp. ۲۴۸-۲۵۹).

Brown, E. (۲۰۲۳). The impact of virtual reality technology on the conservation and protection of historical sites.

Caskey, M. (۲۰۱۱). Perceptions of the new Acropolis Museum. *American Journal of Archaeology Online Museum Review*, 115(۳), ۱-۱۰.

Cunning, A. (۲۰۰۳). US policy on the enforcement of foreign export restrictions on cultural property and destructive aspects of retention schemes. *Houston Journal of International Law*, 26, ۴۴۹.

Diekmann, A. (۲۰۰۴). *Bridging the gap: An inductive approach to a relationship between cultural heritage preservation and tourism consumption* (Unpublished doctoral dissertation). Université libre de Bruxelles, Brussels.

Dongming, X. (۲۰۱۸). A multi-perspective observation of site museums: Case study of archaeological site museums in China, with Norwegian example as reference.

Elmastaş, P. (۲۰۲۲). *Principles for the conservation and presentation of the archaeological heritage at the 6th century Byzantine settlement on Gemiler Island (Lycia)* (Master's thesis, Middle East Technical University, Turkey).

Ertürk, N. (۲۰۰۶). A management model for archaeological site museums in Turkey. *Museum Management and Curatorship*, 21(۴), ۳۳۶-۳۴۸.

Getty Conservation Institute. (۲۰۰۹). *Conservation of mosaics*. Retrieved May ۲۱, ۲۰۱۰, from https://www.getty.edu/conservation

Heritage, E. (۲۰۰۷). *Conservation principles, policies and guidance: For the sustainable management of the historic environment*. English Heritage.

Hodder, I., & Hutson, S. (۲۰۰۳). *Reading the past: Current approaches to interpretation in archaeology*.

ICOMOS. (۲۰۰۸). Québec declaration on the preservation of the spirit of place. *International Journal of Cultural Property*, 15(۴), ۳۹۳-۳۹۶.

ICOMOS. (۱۹۹۰). International charter for archaeological heritage management. In E. Madran & N. Özgönül (Eds.), *International documents regarding the preservation of cultural and natural heritage* (pp. ۳۸۷-۳۹۱). Ankara: METU Faculty of Architecture Press.

- ICOMOS. (۲۰۰۳). *Principles for the preservation, conservation-restoration of wall paintings*. Retrieved September ۱۳, ۲۰۱۰, from \[URL if available]
- ICOMOS. (۲۰۰۵). *ICOMOS Ename charter for the interpretation of cultural heritage sites* (Fourth draft). Retrieved October ۱۲, ۲۰۱۱, from \[URL if available]
- Jennings, J. (۲۰۰۶). *Landscape site museums and adventurers in Peru's Cotahuasi valley*. In S. Silverman (Ed.), (pp. ۲۳۴–۲۴۸). \[Publisher if available]
- Johnson, M. H. (۲۰۱۱). Commentary: Archaeology as travel and tourism. *International Journal of Historical Archaeology*, 15(۲), ۲۹۸–۳۰۳.
- Johnson, S. (۲۰۲۴). *Digital preservation of archaeological sites: A study of best practices and methods*.
- Jokilehto, J. (۲۰۰۶). Considerations on authenticity and integrity in world heritage context. *City & Time*, 2(۱), ۱.
- Kinghorn, N., & Willis, K. (۲۰۰۸). Valuing the components of an archaeological site: An application of choice experiment to Vindolanda, Hadrian's Wall. *Journal of Cultural Heritage*, 9(۲), ۱۱۷–۱۲۴.
- Labadi, S. (۲۰۱۰). World heritage, authenticity and post-authenticity: International and national perspectives. In *Heritage and globalisation* (pp. ۸۰–۹۸). Routledge.
- Mason, R. (۲۰۰۲). Assessing values in conservation planning: Methodological issues and choices. In *Assessing the values of cultural heritage* (Vol. ۱, pp. ۵–۳۰).
- Oguibe, O. (۱۹۹۳). *Beyond Gobineau*.
- Price, T. D. (۲۰۱۵). *Ancient Scandinavia: An archaeological history from the first humans to the Vikings*. Oxford University Press.
- Rizzi, G. (۲۰۰۷). Preface. In J. Ashurst (Ed.), *Conservation of ruins* (pp. xviii–xxiii). Elsevier/Butterworth-Heinemann.
- Sarma, I. K. (۱۹۹۸). Museum International. *Museum International*, (۱۹۸), ۱۰۸. Blackwell Publishers.
- Simon, N. (۲۰۱۰). *The participatory museum*. Museum ۲, ۰.
- Sites, O. C. H. (۲۰۰۸). The ICOMOS charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites. *International Journal of Cultural Property*, 15(۴), ۳۷۷–۳۸۳.
- Sivan, R. (۱۹۹۵, May). The presentation of archaeological sites. In *The conservation of archaeological sites in the Mediterranean region* (pp. ۵۱–۵۹). Getty Conservation Institute and the J. Paul Getty Museum.
- Tarrad, M., & Husban, S. M. (۲۰۲۱). The creation of guidelines for adaptive reuse of heritage buildings in Jordan: Case study palace of the Ali Alkaid Basha (Jordan). *Architecture and Modern Information Technologies*, 3(۵۶), ۶۴–۷۸.
- UNESCO. (۲۰۰۹). *Hoi An protocols for best conservation practice in Asia: Professional guidelines for assuring and preserving the authenticity of heritage sites in the context of the cultures of Asia*. UNESCO Bangkok.
- Winter, M., Morris, E. W., & Murphy, A. D. (۱۹۹۳). The health status of women in Oaxaca: Determinants and consequences. *Social Science & Medicine*, 37(۱۱), ۱۳۵۱–۱۳۵۸.
- Yulin, Z. (۲۰۰۸). The transmission of the spirit of archaeological sites: The research on the interpretation and presentation of urban cultural heritage of Xi'an.

Proposed Criteria for Establishing Museum Sites Based on the Conservation of Archaeological Sites

Venoshe Shokri^۱ , Hayedeh Khamseh^{۲*}

Received: ۱۷,۰۷,۲۰۲۰

Accepted: ۲۳,۰۹,۲۰۲۰

Abstract

Conservation of archaeological sites today extends far beyond the mere physical preservation of historical remains. It incorporates interpretation, presentation, and engagement with the public to communicate cultural, historical, and social significance. A key contemporary strategy to achieve these goals is the development of site museums, which preserve artifacts *in situ* while providing accessibility, education, and meaningful interaction with visitors. This study identifies and systematizes criteria for establishing effective site museums that balance preservation with public engagement. Through a comprehensive review of international charters, scholarly literature, and Iranian case studies, the research formulates a framework emphasizing authenticity, integrity, and participatory interpretation, ensuring sustainable conservation of archaeological sites and their landscapes.

Keywords: Archaeological Site, In Situ Conservation, Site Museum, Interpretation, Heritage Management, Authenticity

^۱ - Department of History and Archaeology, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Vanoosheshokri@iaui.ac.ir

^۲ -Department of History and Archaeology, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding author) Email: hkhamseh۲۲@iaui.ac.ir

Introduction

Archaeological sites represent critical repositories of human history, reflecting the social, cultural, economic, and spiritual dimensions of past civilizations. These sites not only provide evidence of historical developments but also embody the intangible values and collective memory of local communities. Preserving these locations within their original spatial and environmental contexts is essential for maintaining authenticity and allowing visitors to experience historical continuity. This study highlights the importance of site museums as interpretive spaces, which enable on-site engagement with heritage, reducing the adverse effects of artifact relocation. Despite increasing interest in cultural tourism and heritage promotion, Iran lacks an integrated framework for establishing site museums. Therefore, this research aims to identify universal criteria, guided by both international standards and local realities, to enhance preservation, interpretation, and community involvement. The study focuses on four primary research questions: (۱) What principles govern the conservation of archaeological sites *in situ*? (۲) How can site museums effectively integrate interpretation and visitor engagement? (۳) Which criteria ensure the sustainability of site museums in Iranian contexts? (۴) How can international conservation practices be adapted to local heritage management policies?

Method

This research applied a descriptive-analytical methodology in three phases. First, an extensive review of international charters, including the Burra Charter (۲۰۱۳), Nara Document (۱۹۹۴), Salalah Charter (۲۰۱۵), Québec Declaration (۲۰۰۸), and EXARC Charter (۲۰۱۷), was conducted to extract universal principles of site conservation, interpretation, and public engagement. Second, the study reviewed theoretical literature on heritage preservation, authenticity, and interpretation, particularly the works of Riegl (۱۹۰۳), Simon (۲۰۱۰), Yukilehto (۲۰۰۶), and Hudson (۲۰۰۳), providing conceptual foundations for site museums. Third, five Iranian case studies—Pandiyan, Dragas, Vestemin, Sialk, and Hegmataneh—were analyzed to assess practical applications, challenges, and successes in site museum management. Data were synthesized to identify recurring themes, gaps, and opportunities for improvement. Triangulation of theoretical principles, international standards, and empirical observations allowed the formulation of adaptable and evidence-based criteria suitable for various archaeological contexts. Observations focused on conservation techniques, interpretation strategies, visitor accessibility, and environmental management practices, while comparative analysis enabled the identification of contextualized guidelines for site museum development.

Results

The study revealed three primary components essential for the establishment of successful site museums: preservation *in situ*, interpretation and presentation, and integration of landscape and cultural context.

Preservation in Situ: Sites maintained in their original location ensure authenticity, integrity, and continuity. In the Iranian case studies, Pandiyan and Dragas demonstrated exemplary physical conservation, although visitor amenities were insufficient. Sialk and Vestemin revealed the impact of environmental hazards and inadequate management on site preservation. Hegmataneh illustrated the benefits of combining physical preservation with modern technological tools, including ۳D reconstructions and digital monitoring. Preservation

in situ also mitigates risks associated with artifact relocation, such as loss of contextual meaning and visitor disconnect from site history.

Presentation and Interpretation: Effective site museums employ multi-sensory, participatory approaches. Exhibits must provide layered narratives, including tangible artifacts and intangible cultural meanings. Technologies such as augmented reality, multimedia displays, guided tours, and interactive workshops enhance visitor engagement. Findings indicate that Iranian sites currently face limitations in interpretation infrastructure and educational programming. For example, Vestemin and Sialk lack coherent signage and interactive systems, whereas Hegmataneh incorporates guided programs and digital storytelling. Presentation strategies directly influence visitor comprehension, fostering a meaningful connection between contemporary audiences and historical contexts.

Landscape and Cultural Integration: Archaeological sites are inseparable from their natural and built environments. Maintaining the landscape ensures the continuity of cultural memory and preserves the ecological context critical for site authenticity. This includes topographical features, vegetation patterns, surrounding architecture, and local cultural practices. Across case studies, sites with poorly managed landscapes suffered both environmental degradation and diminished interpretive value. Successful models, like Hegmataneh, demonstrate integrated approaches, balancing conservation, accessibility, and landscape management, while emphasizing local community participation and cultural continuity.

The Role of Community and Sustainability: Community involvement emerged as a vital determinant of long-term sustainability. Integrating local guides, artisans, and educators ensures socio-economic benefits, strengthens cultural stewardship, and enhances visitor experience. Sustainable site museums require careful balancing of tourism development, environmental preservation, and cultural education, thereby transforming heritage sites into living institutions rather than static displays.

Conclusion

Based on the synthesis of theoretical literature, international charters, and Iranian case studies, the study proposes seven core criteria for establishing effective site museums:

۱. **Authenticity and Integrity:** Preserve original materials, spatial configuration, and environmental coherence to maintain the historical truth of the site.
۲. **Landscape Awareness:** Recognize sites as cultural and ecological continuums, integrating natural, built, and social dimensions.
۳. **In Situ Conservation:** Prioritize minimal intervention and reversible preservation methods to safeguard artifacts in their original context.
۴. **Interpretation and Education:** Provide accessible, accurate, and engaging narratives that connect visitors to tangible and intangible heritage.
۵. **Community Participation:** Involve local populations as active stewards, ensuring cultural continuity and shared responsibility.
۶. **Sustainability:** Integrate environmental, socio-economic, and cultural considerations to maintain long-term site viability.

۷. **Monitoring and Evaluation:** Implement adaptive management frameworks for continuous improvement and responsive preservation strategies.

The findings suggest that successful site museums achieve a balance between scientific accuracy, visitor engagement, and cultural continuity. By fostering a holistic understanding of archaeological sites, these museums act as laboratories for heritage education, public participation, and sustainable conservation. In the Iranian context, adopting these criteria could transform fragmented practices into integrated systems, aligning local heritage management with international standards. Ultimately, site museums are not merely architectural additions but extensions of the archaeological experience itself, offering immersive, educational, and sustainable connections between past and present.

Consideration Ethical

All site analyses and interpretations in this research adhered to ethical standards, respecting the cultural, religious, and historical values of the local communities. Recommendations emphasize non-invasive techniques, informed consent for community involvement, and sensitivity toward cultural heritage preservation.